

PÕHJALA TÄHISTEL

SISUKORD:

Lahing	Hannes Oja
„Ja kannatus saadab kinnitatud meele“	Martin Juhkam
Õhtutunnid	Vello-Ilmar
Kapten Karl Talpak	Hannes Oja
Tagasihoidlik talumees	Arnold Varik
Taandumine	Karl Pärnoja
Teise Pataljoni lõpupäevilt	H-i
Soomepoiste poliitilisest taustast	K. A. Kadak
Kahekümndal aastapäeval	Evald Uustalu
Tagasi Taavetisse	Ivar Grünthal
Märkmeid Soomepoiste Klubi Torontos tegevusest	Johannes Vihma
Kilde JR 200 Sõprusühingu tegevusest 1964. a.	Martin Juhkam
Mehu	

Kaas: Olev Mikiiver

„Põhjala Tähistel“ 9 — 1965

Väljaandjad: Soomepoiste Klubi Torontos
JR 200 Sõprusühing Stokholmis
JR 200 Koondis Göteborgis

Toimetus Kanadas — Johannes Vihma,
Arved Viirlaid
Rootsis — Martin Juhkam, Rain Rebas
Aadress: Vålbergavägen 77, Barkarby
Tel. 36 53 60

Toimetuse sekretär: Hannes Oja
Aadress: 186 Cleveland St., Toronto 7, Ont.
Tel. HU. 1-5316

Talitus Kanadas — Paul Toomsalu
30 Chestnut Cres., Scarborough, Ont.
Tel. AM. 7-6071

Stokholmis — JR 200 Sõprusühing
Box 405, Stockholm 1
Posti jooksev arve 65 11 09

Göteborgis — JR 200 Koondis Göteborgis
c/o E. Odraks
Aftongatan 11, Göteborg N.
Tel. 46 77 58

Ergon-Type, Toronto — E. Glen Litho

PÕHJALA TÄHISTEL

Nr. 9

1965

Hannes Oja

LAHING

Lahingrullangud üle käisid,
tihti rajuhooks raevusid.
Mehed muttidena näisid,
sügavamale kaevusid.

Taplus täristas käskluses kanges
rõhu rünnaku silbile.
Pealetormavas üksuses langes
sangar nõrkenult kilbile.

Võitlus kohustas. Postile sundis
vastupidama visama
— sest süda nii selgesti tundis
kuis armas on isamaa.

„JA KANNATUS SAADAB KINNITATUD MEELE . . .“

Soomepoiste mälestusjumalateenistusel peetud jutlus ksv. preester Martin Juhkam'i poolt
9. veebruaril 1964. a. Jakobi kirikus Stokholmis

„ . . . meie kiitleme ka viletsuste sees, et meie teame, et viletsus saadab kannatuse ja kannatus saadab kinnitatud meele ja kinnitatud meel saadab lootuse.“

Room. 5:3—4.

See juhtus üle kahekümne aasta tagasi ühel palaval suvepäeval kusagil Karjala Kannaksel. Eesti vabatahtlike üksus saadeti otsesesse rinde tagalasse mõnepäevasele puhkusele, kuna mehed olid pikaajalise ülaloleku tõttu väsinud ja kurnatud. Olukord rindel oli kriitiline ja sellepärast, reserve puuduse tõttu, keelati vabatahtlikele majutuspäigast lahkumine. Vaatamata keelule, lahkus üks meestest ja läks toiduhankimise eesmärgil lähedal asuvasse külla. Jõudnud vaevalt küla esimeste majadeni, vahistas rindepoliitsei vabatahtliku ja saatis ta tagasi oma üksuse juurde. Karistuseks omavolilise lahkumise eest üksusele määratud piirkonnast määrati mehele 6 tundi seismist täies varustuses juhtkonna telgi ees.

Vahepeal oli aga vaenlane alustanud ettevalmistava suurtükitlega, mille laengud lõhkesid karistust kandva vabatahtliku läheduses. Kaaslased otsisid varju surma külvavate pommikildude eest, kuid karistust kandja ei reageerinud sellele ka mitte oma otsese ülemuse manitsusel vaid jätkas karistuse kandmist määratud ulatuses.

Meenuvad Eesti rahva ajaloo lehekülgedelt ajajärgud, kus vägivald ja ülevõim maa ja rahva orjastajaina ei olnud tagasihoidlik ihunuhtluse andmises ega kohkunud tagasi pärisorjuses olevate esivanemate hävitamises. Kuid vähe teame juhtumeid, kus meie esiisad ja -emad oleksid osaks saanud viletsuses halisenud või meelt heitnud uute paremate päevade ja aegade ootuses. Nende rüht oli küll aastate koorma ja rohke töö tegemise all kannatanud, kuid nende mõte oli selge ja pea alati püsti. See on meie rahva iseloomu joon juba vanast hallist ajast pärisorjuse päevilt, mitte saksa ees mütsi maha võtta, ehkki samal „härral“ oli võim kepihoopide jagamiseks kaitsetuile elanikele. Ja tänu sellele üleoleku tunde, mis toetus ja toetub õiglusele ja rahva iseteadvusele, olgu siis küsimuses õiglase karistuse kandmine nagu kuulsime seda eesti vabatahtliku kohta Soomes või vägivald talumise suhtes, oleme püsinud kultuurrahvana vaatamata ohvrite rikastele kaotustele, tänapäevani. Olgugi, et meie rahva hulgas on olnud ka musti lambaid, on ometi Jumala poolt meile antud iseloom ja pürgimus iseolemisele, iseseisvusele.

Meie rahva liikmed on teadlikud, nagu ütleb apostel Paulus: „ . . . meie kiitleme ka viletsuses, et meie teame, viletsus saadab kannatuse. Ja kannatus saadab kinnitatud meele ja kinnitatud meel saadab lootuse.“

Sellist lootust vajas eesti rahvas ja maa kakskümmend aastat tagasi. Eesti emad ja isad, naised ja lapsed trotsides valitsevat viletsust ja vabadusetust, saatsid teele oma armastatud poja, mehe ja isa, et oma maa ja rahva kannatusetele leida uut kinnitust ja selle läbi lootust uuele ja paremale tulevikule. Nende eesti noorte meeste vabadust taotleval okkalisel teel viis nad vennasrahva maale Soome, et sealt hankida väljaõpet ja tuge oma piiride tulevaseks kaitseks. Paljud ustavatest eesti poegadest jätsid oma elu kaljusele hõimumaa pinnasele, kuid suurem osa neist leidsid viimase puhkepaiga sünnimaa kaitsmisel ja hiljem vangidena Siberi tühimaadel. Ring sai täis. Antud lubadus lunastatud. Püstitäi.

Olles ise üks neist, kes sellele võitlusteele asus üle kahe aastakümne tagasi, ei ole minu ülesandeks anda sellele liikumisele erilist aupaistet, küll aga meenutada südameverega seotud langenud kaaslast, kes ohverdasid kallima, oma elu. Ohverdasid oma elu, noorusele omasest idealismist, mis oli täis julgust, uljust ja vabaduse tahet. Selle vankumatu vabaduse tahte tulemusena oleme tänagi kogunenud sellesse Jumalakotta, et mälestada langenuid, kuid sellejuures ka ennast uuendada ja palves Kõigekõrgema ees paluda igavikku siirdunuile rahulikku und ning töötada Jumala ja iseenese ees jätkata pooleli olevat võitlust õigluse, kristlike tõdede, aususe ja vabuse nimel isa-isade maa taas vabastamiseks.

Minevikule mõeldes ja olevikus elades ei saa meie unustada tulevikku. Iga uus päev, olgu ta päikesepaisteline või täis äikest, toob enesega kaasa ülesandeid ja kohustusi rahvuslikult mõtlevalle eestlastele. Need ülesanded ja kohustused tuleb tingimusteta täita vabaduses olevail rahvusaaslasil, vaatamata vaevale või pingutustele. Meie sihikindla vabadusvõitluse jätkamine ja aktiveerimine on moraalseks toeks võitlejatele kodumaal. Meie ei tohi väsida, sest siis väsivad ka need, kes elavad palju raskemais tingimuses, kui meie. Meie eluülesandeks on võitluse jätkamine. Tuhanded langenud võitluskaaslased nii hallist minevikust, kui ka möödunud võitlusist kohustavad järelejäänuid uutele tegudele Maarjamaa vabastamiseks. Ükski panus pole palju, mida me ohverdame isamaa altari. Meie vähesus ärgu heidutagu kedagi. Veel ei tunnusta maailm eelkäijate asemele niisama julgelt, väärikalt ja võidukalt, kui meie esivanemad Lembitu ja Tasuja päevilt ning Vabadussõjas, „sest kinnitatud meel saadab lootuse“. Aamen.

Vello-Ilmar

ÕHTUTUNNID

*Kõike möödunut sarjasin päevadest pununud sarjal.
Argipäevase viis jäätmaa rajale tuul,
tühine hääbus kauguste taha.
Ainsa haardena minevikust
hardalt kogusin õnnerasked mälestused.*

*Väsinud õhtutundidel,
kui seinte taga laanes on hämarus
ja mõtted surutud igatsuses,
ilmuvad nad mu üksindusse kaaslaste keskel.
Kurb-rõõmsana vaatlen neid suletud silmi.*

*Nendel hetkedel jälle olen Sinuga
muretult retkedel pilvitu taeva ja kirkaste tähtede all.
Variseb tõsipalgne olevik teelt,
kaugus — ainult samm unistustesse.*

*Lahkudes andsid mulle parima kingi —
mu õnnerasked mälestused.*

KAPTEN KARL TALPAK

Tähiseid tema 60. eluaastal

Kapten K. Talpak tänapäevases kuues

Vaevalt soomepoiste liikumine kunagi oleks saanud sellist ideelist jõudu, otse ideoloogilist selgroogu, kui tal puudunuksid tugevad, sirgeiseloornulised juhid, kelle rahvuslikud seisukohad, tõekspidamised ja vabaduse suhtes kompromissitud eesmärgid said peagi omaseiks kõigile meestele, hiljem kogu rügemendile, realiseerudes omapäraselt ühistunnet kandvaks vaimuseks, mis rügemendi lõpufaasides mehetegudeks vormus.

Üheks, kindlasti aga mõjukamaks neist juhtidest oli kapten Karl Talpak. Tema nimi oli juba 1941. a. võitlustega omanud legendaarse kõla, tema teod andnud talle hinnatava sõdurinime, missugused omadused talle soomepäevadessegi kaasa tulid. Õieti olid need põhjusiks, miks ta ei saanud uute okupantidega koos töötada, nende eestlusele kahjulikele kompromissinõudele alistuda. Ta näitas tee eesti noorusele, mille see ka valis. Ja mis tal endal tuli samuti valida. Veel oli lootusi sellele aboluutselt piiritletud eesmärgile, milleks oli Eesti riiklik iseseisvus.

Ta omas oskuse noortele läheneda, neile oma uskumisi ja põhimõtteid veenvalt omaseks teha, neid otse kuulekaina teda jälgima panna. Selle oskuse oli ta saanud pikajalisist pedagoogilisist kogemustest. Ja Soome päevil oli ta isegi alles noor mees, mitte veel 40-aastane. Nüüd aga täitub eeloleval veebruarikuu 28. ta 60. eluaasta.

Kapten Karl Talpak on sündinud Rakveres 1905. a. Samas on möödunud ta kasvu- ja kooliaastad. Aga juba 1926. a. lõpetas ta sõjakooli ja teenis noore ohvitserina sõjaväes. Alustas edasiõppimist Tartu Ülikooli Arstiteaduskonna kehalise kasvatuses osakonnas, mille lõpetas 1931. a. ja alustas tööd oma erialal Valgas, täites samal ajal ka Valgamaa spordinõuniku ülesandeid. Lahkus sealt 1933. a. Narva, kus töötas kuni kommunistide tulekuni Narva koolide sõjalise kasvatuses instruktorina ja pärast 1939. a. Narva Eesti Gümnaasiumi inspektorina. Punaste tulekul paigutati sealt Otepäälle õpetajaks.

Kui 1941. a. suvel puhkes sõda Saksa ja Nõukogude Liidu vahel, alustas koheselt metsavendade organiseerimisega, suutes osa Tartumaad juba enne saksa üksuste saabumist vabastada. Aitas oma üksusega kaasa juulikuul Tartu vabastamisel, ja jätkas omanimelise võitlusgrupi juhina Eesti vabastamist, lähenedes Tallinnale Saku-Männiku suunast.

Pärast punaste likvideerimist Eesti pinnal alustas jälle koolitööga H. Treffneri gümnaasiumis. Oli 1942. a. Tartu linna Omakaitse ülemaks. Kuid üsna pea sattus ta oma rahvusliku meelsuse tõttu saksa SD kahtluste ja juurdluste aluseks, mis tõi talle korduvalt vahistamisi. Lõpuks jäi ainsaks lahenduseks põgenemine Soome.

Kuid ka siingi ei käi ta käsi kuigi hästi. Sakslased nõuavad tema väljaandmist ja soomlastel on oma liitlastele üsna raske keelduda. Lõpuks leitakse siiski lahendus, ta interneeritakse ja saadetakse viieks kuuks kaugele Syväri rindele. Sealt vabanemisel võib ta ühineda eesti vabatahtlikega.

K. Talpakul on väga suuri teeneid eesti vabatahtlike oma üksuse organiseerimisel, rügemendi formeerimisel ja eriväljaõppega koolide ja kursuste rajamisel. Tema sooviks oli rügemendist teha võimalikult kõrge väljaõppega üksus, kes võiks kolmanda võimaluse puhul olla rahvusliku Eesti valitsuse esimeseks kaitseüksuseks ja selle poliitiliste sammude reaalseks toetajaks.

Sõja lõpujärgus oli ta kompaniiülemana Viiburi ja Vuokse rindeil. Kui saadakse sakslastega kokkuleppele rügemendi Eesti rindele paigutamiseks, on selle juures lisamärke, et kapt. K. Talpak ei tohi üksusega kaasa tulla. Ta tegi seda siiski salaja, olles viimastel päevadel Tallinnas peaminister prof. J. Uluotsa ja selle järel O. Tiefsi käsutuses. Punaste sissetulekul põgenes ta Rootsi, kus on töötanud maamöödu tehnikuna. On pagulasajal oma kaasabi andnud mitmetele eesti organisatsioonidele, selles juures eelistades Läänemere kaldale elama jäämist, „kuhu idatuul toob kodumaa laineid, mis toovad tervitusi maalt ja rahvalt“, nagu ta aastakümne eest end väljendas.

Kuuekümnenda-aastane elutee on olnud töö ja võitlusterohke, neist viimased kaks kümnend aastat lootuste ja ootuste ummiklaines. Ikka veel valmis mõtete ja tegudega. Mitmele mandrile hajutatud relvavennad saadavad oma õnnitlused ja tervitused, soovidega, et vanal juhil jätkuks jõudu ja nooruslikku vaimu meile kõigile eeskujuks olla.

Hannes Oja

Arnold Varik

TAGASIHOIDLIK TALUMEE

Jõudsin Soome 1. aprillil 1943. a. Et Eestist põgenejaid oli siiani ainult üksikuid olnud, ei teatud meiega muud peale hakata kui pandi Valpo (riikliku poliitilise politsei) vanglasse. Meid oli kaheksa meest, kelledest mina ainsana olin varem sõjaväes olnud, mistõttu sain nagu iseenesest grupivanema koha.

8. aprillil saadeti meid Valpost välja, aga ei antud mitte midagi kaasa ega polnud meil kellelgi ka markagi raha. Teadmata, mis teha, lonkisime ringi kuni politsei meid uuesti kinni võttis ja asetaski Kaarti-kasarmusse, Eteläsadamas. Olime seal paar

Kpt. K. Talpak terava pilguga meeste õppetegevust jälgimas

päeva majutatud ja sõjaväetoidul, kuni keegi leidis, et mis mehed need on? Nii löödi sealtki välja; ometi meie küsimuse lahendamiseks leiti ajutiselt asukohaks Meritullinkatu koolimaja. Et sealt peale hakkasid eesti oma üksuse asjad arenema, võib seda pidada esimeseks Vallila üksuse sünnikohaks.

Sain just 10. aprillil kolmekümneseks. Päeva tähistamiseks müüsin oma kaks kihalõrmust eestisoost äritsejale Raudsepale, kes mulle nende eest just parajasti nii palju maksis, et sain kaks pudelit jaloviina. Pidasin siis koos teistega minu sünnipäeva.

7

Vanaeide talude grupp on saanud järsu tulelöögi, mis sunnib seal rajoonis olevad 9. ja 12. kompaniid kiiresti tõmbuma pisut põhja poole. Tagasitõmbumine kujuneb põgenemiseks, kuna hiljuti täienduseks saadud mehed ei ole veel tulega harjunud ning paanika nakatub vanemailegi. Jalutuskepile toetuv patül koos grupi sidevaatlejatega suudab paanika lõpetada ja peagi liiguvad üksused vasturünnaku korras tuldud teed tagasi.

Eriti silmapaistvad on grupp sakslasi, õhukaitseväelasi, kes oma suurekaliibrilised ja neljarauaalsed kuulipildujad suunavad vastase jalaväele, olles sellega suureks abiks meie raskes olukorras olevale paremale tiivale.

Liigutava momendina seisab meeles, kuidas üks noor allohvitser, kes raske kõhuhaavaga keeldub end laskmast sanitaridel aidata, ütleb:

— Härra leitnant, ärge nähke vaeva minu evakueerimisega. Päästke need, keda päästa saab, sest mina suren niikuini.

See oli suurimaks tunnistuseks võitlejate kõrgest moraalist. Ta suri mõni minut hiljem sanitaride käte vahel.

10. komp., kes on majutatud Pilka mõisast paarsada meetrit kagus oleva isse ma-jadesse, saab ülesandeks olla valmis vastulöögi, kuid ühtlasi tuleb tal valvata pataljoni seljatagust, et Tartu poolt ründav vastane teed tagant ära ei löikaks. Hädaoht ähvardabki sellest suunast ja kompanii asub tulevõitlusse. Seega on kõik allüksused seotud. Patüli korraldusel tõmmatakse 12. komp. eeslinnilt välja, seega peavad 9. ja 11. omi tiibu laiendama. Otsus on tehtud õigel hetkel, sest punaväelased on möödu-

Viimaseid fotosid Tartu rindelt: grupp mehi lahingute vaheajal puhketundi pidamas

nud vasakust tiivast. Pidevalt tuleb teateid esijärgu kompaniidelt vastase möödumisest mõlemalt tiivalt. Naabrid on kadunud ja seega tiivad lahtised. Patül siiski ei loe veel olukorda hädaohtlikuks ning otsustab samal joonel kahtset jätkata, et enam vastase jõude siduda.

12. komp. Pilka mõisa jõudes asub kohe vasturünnakule, et vasakul tiival ähvardavat hädaohtu likvideerida. Haavatuid on palju. Ka adjutant vänr. Virks on oma reiehaavaga nende seas. Sanitaarpersonal on eriti tragi eesotsas arsti ltn. Sulega. Samuti paistab silma naissanitar „Jaan“. Hoolimata vinguvaist kuulidest päästab ta isiklikult ambulantsi vankrist, mille ees hobune haavata saanud, mitu kasti sidematerjali kui ka arstirohte, rääkimata veel abi andmisest haavatuile tule all.

Patül teeb korralduse esijärgu tõmbumiseks umbes 500 m. tagasi, et kokku viia tiibu paremal võitluses oleva 10. kompaniiga. Pilka mõisa kohtub patül Luunja ümbrust kaitsva rügemendi ülemaga, kel pole vähimatki aimu oma üksusist ega olukorra tõsidusest. Tema kasutuses on veel viis rünnakuuurtükki, millised ta lahkelt loovutab meie pataljoni käsutusse, kuna tal nendega ilma jalaväeta midagi pole peale hakata.

Pataljon on kui madu sipelgapesas, üritades anda hoope küll vasakule küll paremale, kuid lõpuks väsib ometi, sest ta on üksi ning sipelgaid aina lisandub.

12. komp. teeb vastulöögi ürituse, kuid vastane on tugev. Nende kiil tungib koguni edasi, sundides 12. komp. eralduma pataljonist. 9. komp. tõmbub Pilka mõisa jõe-nele, kus jääb sulgema taandumise suunda, kuna 11. komp. tõmbub tahapoole reservi ja ühtlasi vahepositsioonile.

Olukord on kujunenud täbaraks ning tuleb mõelda taandumisele lahinguga, sest seisame üksiku saarena keset vaenulikku ja mässavat merd. Iga hetkega võib juhtuda täielik eraldumine tagalast.

Mürinaga sõidavad Rõõmu poolt vastase soomusmasinad Pilka mõisa. Rünnakuuurtükk asub tegevusse ja paari lasu järele suitseb vastase T-34 oma pika kahuriga lauda nurga juures.

Paremal olev 10. komp. ei suuda püsida ja tõmbub tagasi Pilka—Aravuste tee jõe-nele. Pilka tuleb maha jätta. Kompaniidele on varem teatatud, et kui tuleb taandumine, siis sünnib liikumine otse põhja poole Viidike küla suunas, milline on ühtlasi ko-

gunemiskohaks. Patül otsustab tagasi tõmbuda Aravuste—Tamistum tee metsa servale.

Õnnetuseks on see matk meie rünnakuuurtükkidele, kuna oma raske kaalu tõttu vajuvad sohu ning plahvatused ja õhku lendavad masinaosad selgitavad nende saatuse.

Tammistu sunnas on liikumas umbes kahe kompanii suurune vastase kolonn, olles möödunud pataljoni vasakust tiivast. Järelikult eesosad peavad olema veelgi kaugemal. Lahingumüra tiibadel on vaikinud, ainult pataljoni ees rinne elab ning keeb, kibe tulevõitlus on käimas.

Laskemoon on lõppemas. Kaks virgatsit on saadetud Väägverre vööri juurde, kuid need ei tule tagasi, olukord näib kujunevat hädaohtlikuks, puudub igasugune side naabritega kui ka diviisiga. Diviisi staabi asukoht näib olevat vastase poolt vallutatud. Tuleb taanduda kui tahetakse kottijäämist vältida.

Taandutakse läbi metsa selle põhjaser-vale. Mardi talude juures ootab üllatus ees: seal peatub vastase lahinguvööri osa. Pole aimu kuhu eelosad juba välja võivad jõud-nud olla. Patül kalkuleerib läbimurde soori-tamist edasi Viidike küla suunas, kuid see idee tundub liiga riskantsena, kuna selles suunas liigub pidevalt ka vastase üksus. Vaba tundub olevat ainult kitsas Väägvere suund, kuna seal pole märgata veel vastase liikumist.

Pataljoniga on ühinenud umbes 20-mehe-line sakslaste grupp ühe ohvitseri juhtimisel. See määratakse meie 9. komp. koosseisu.

Maastik on lage ning tõusuga kavatsatud liikumissuunas. Liikumist pole võimalik sooritada varjatult. Auvere poolt on kuulda juba soomusmasinate liikumismüra Väägvere suunas. Tuleb tegutseda kiiresti. Patül käsutab pataljoni järjestikku nelja kaupa võrdlemisi suurte kauguste ja vahedega. Liikumise suund otse Väägverre üle lageda välja.

Meie ettevõtte on rajatud lootusele, et vastane meid omadeks peab. Saksa ohvitser hädaldab ning laiutab surmahirmus käsi, kuna tema soov oleks liikuda varjatult Viidike suunas. Kuid kuhu sealt edasi? Selle suu käratakse häbematult kinni ja nüüd järgneb relvavendade grupp vaikides ning imestades meie eeskujule. Pataljoni koosseis võib olla veel umbes 150—200 meest. Mõnesajameetrilise matka järele

Mehed Tartu all neile talumeeste poolt kingitud siga tapmas

alustab liikumist meist paarsada meetrit paremal olevast metsast meiega paralleelselt vastase umbes paari kompanii suurune üksus. See nähtavasti peab meid tõesti omadeks, sest ta kiirustab isegi liikumist, et meist mitte maha jääda, saates isegi sidemehe ühendust looma.

Sakslased vaikivad hirmus ja imestuses kui hauad kuna nende juhi ettepanek neid täbarasse olukorda oleks viinud. Akki leitud relvavennad, et need on venelasist sõjavangid, keda eskorteerivad saksa sõdurid. Meile on täielikult mõistmata, kuidas moraali kaotanud sõdur katsub enese lohutuseks leiutada kõiksugu ettekujutusi.

Keegi kolonni lõpust on võtnud vastase sidemehe kirbule. Kõlavad paugud ning imestuses heidab virgats end kraavi, arusaamatuses, miks teda lasti. Laskja saab kurjalt tõrelda, kuna oli kõvasti keelatud omal algatusel tuld avada.

Viidike suunast liigub Väägvere poole risti meie liikumissuunale vastase üksus. Eelpilur, kes meie lähedal, otsustatakse vangi võtta, et saada täpsemaid andmeid vastase jõudude kohta. Patül oma vigase vene keelega hakkab teda kõnetama, et peletada kahtluse varju. Rõugu varju jõudes käratakse käed üles! ja püstolkuulipilduja tõmmatakse kaelast. Vang on ehmatusest ja imestusest keeletu, kuna kõik see sündis liiga kiiresti ja ootamatult. Ta kaaslased ei märka midagi iseäralikku.

Oleme välja jõudnud Väägverre. Vara suunas, umbes Preedi rajoonis on näha maanteel saksa armee mootorsõidukeid, kuid vahepeal näivad pealetungijad saavutanud tee. Meile jääb ainult üks tee, otse läbi Amme jõe. Meie sõdurid ei kannata punaväega kõrvuti liikumist, ning nähes peatset küla varju pääsemist, avavad loata tule. Punaväelasil jääb mulje nagu oleks

neid külast tulistatud, mistõttu kogu nende viha pöörduv süütu küla peale.

11. komp. jääb jõest läbimineku julges-tama. Õnneks leidub küla külje all jões koht, kus vesi ulatub ainult niuateni. Seda kasutatakse forsseerimiseks. Kui viimased mehed on läbi, avatakse vastaskaldalt ma-ruline jalaväe kui ka tankirelvade tuli. Meie õige pale on avastatud. Oleme pääse-nud õnnelikult ja ilma kaotusteta, mida tuleb kirjutada juhtide külmaverelisuse ja Taeva isa abi arvele.

Päev hakkab lõpule jõudma, kuid ikka veel puudub side kõrgema juhtkonnaga. Üksused paigutatakse jõe kaldale posit-sioonile ja üks ohvitser saadetakse sidet otsima ükskõik millise üksusega, et saada olukorda selgust. Selgubki, et oleme 87. Di-viisi lõiku sattunud ja meile kui vanule tuttavale öeldakse südamest teretulemast.

Kuna pataljon on kõvasti kokku kuiva-nud, määratakse see oberst Falki rügemen-di ühe pataljoni koosseisu, kelle ülemaks on hauptmann Pietsch. Iseseisvast tegevu-sest ei tuleks enam midagi välja, kuna voor on jäljetult kadunud. Viimane teade voo-rist oli hommikupoolikul umbes kella 11 paigu, mil see oli valmis liikumiseks. Vara suunas kui olukord kibedaks peaks muu-tuma.

Meestel on nälg. Viimati söödi hommikul enne löömingut, kel selleks võimalust oli. Suurem jagu jäi söömata kuna pommita-mise närvilikkus ei lubanud rahulikult süüa. Nüüd tuleb külast toitu otsida. Rõi-vad ja jalatsid on eranditult kõigil märjad, mis külma sügisöö saabumisega hakkab tuska tegema. Positsioonile jääb ainult kõi-ge vajalikum osa vahiposte, kuna mehed katsutakse taludesse mahutada. Elanik-

kond on enamuses evakueerunud ning ma-jad on suuremalt osalt tühjad, kuid pom-mitusest purustatud akendega, kust tuul vabalt läbi puhub.

Vastane teostab luuret. Patrullid on pää-senud jõest üle. Üks neist läheneb meie vahipostile, käskluse peale peatuda, vasta-takse midagi üsna selges eesti keeles. See tähendab, et meie vastaseiks on eesti kor-puse osa ja et vend sõdib venna vastu.

Enne keskööd tuleb käsk praegused po-sitsioonid maha jätta ning liikuda Maarja-Magdaleenast umbes 8 km. põhjas oleva Piiri talu rajooni, kus lubatakse anda täien-dav käsk. 30 km. matkata keset ööd pole kerge, kuna jalatsid pole jõudnud veel kui-vada ning eelmine päev oli täis pingutusi.

On's läbimurre olnud tõesti nii sügav, et 30 km. rinde ümberpaigutus on vajalik või on see sihilik taandumise algus? Tuhandeid mõtteid läbib pea.

18. september 1944.

Mees mehe järel, kolonn kolonni järel liigub taanduv vägi läbi ööpimeduse põhja poole, aeglaselt ja väsinult kui kari galee-rriorje. Järelkaitset teostav rünnaksuurtük-kide üksus sunnib ja manitseb taandujaid kiiremale tempole. Meie mehed, kes on ealt nooremad, tulevad rännakuga hästi toime. Kergelt haavatud, kelle hulgas ka patül, teevad pisut muret, kuid hommikuks on siiski kõik kohal. Matkal kohtutakse ühe 207. Diviisi staabi ohvitseriga, kes teatab, et nimetatud diviisi on kannatanud raskesti ja peaaegu hajunud. Diviisi ülem, kindral-major Schwerin on langenud autosse astu-misel püssikuulist, kuna vastase jalaväe pealetung oli üllatav ja kiire.

Meie pataljoni voorist aga pole veel min-gisuguseid teateid.

TEISE PATALJONI LÕPUPÄEVILT

Kui pataljon ühel esmaspäeva õhtul täies varustuses marsiks ülesrivistati, polnud kellelgi aimu, kuhu minek. Räägiti Viljan-dist, Pärnust, rindest. Kus rinne just asus ei teadnud küll keegi. Niipalju vaid, et hul-ga maad siinpool Narvat ja Tartut. Esi-mese pataljoni tegevusest või saatusest pol-nud Kehrasse enam mõnda aega teateid saabunud. Ka mitte algselt Kloogale saa-detud juhtkonnast.

Umbes tunnialalise vantsimise järele hakkas marsi siht selguma. Jaama poole me ei pöördunud. Ka mitte lõunasse või itta. Suund oli ilmselt pealinna poole. Kompaniitsem ratsa ees, pikaks veninud rühmad seljakotte, lahingvarustust ja sak-sa sõduri lugematuid „klamotte“ kandes riburadamööda järel, nii marssisime pori-seid ja auklikke kõrvalteid pidi Tallinna suunas. Kuigi siht sai varsti selgeks, jäi marsi otstarve ja üldolukord endiselt tu-medaks. Milleks Tallinna? Kas ümberfor-meerimisele? Evakueerimiseks? Või on lugu tõesti nii, nagu Kehras meie kõrvale majutatud „Pitka Pataljoni“ mehed olid rääkinud — sakslased marsivad välja, meie omad mehed võtavad asja üle, formeerime kiires korras puht-omad väeosad ja pane-me hambad ristis niikaua vastu, kuni lää-neliitlaste kaudu saab vaherahu teha? Vas-tu küll, aga millega? 30 padrunit oli mehe peale välja jagatud. Ja igale kuulipildujale kaks kasti mooni. Mõneks valanguks ju jätkub, aga...

„Võtame sakslastelt“, arvas keegi. „Need pagevad ju nüüd kui põrund. Nach Heimat, tead. Gaasitorbikudki viskavad ära. Ja tead, kui kämbu juba gaasimaski ära vis-kab, pole püssist või laskemoonast ammugi lugu...“

„Ah et kämbud annavad oma trüni ilusti meile üle ja me muudkui hakkame aga oma käe pääl vahvasti vabadussõda pida-ma, kuni inglased ja rootslased appi tule-vad, eh? Võta mehu — see pole sakste moodi. Tead, kui kämbu p...e läheb, siis kisub kõik kaasa. Kuradi lollus sai ikka tehtud, et neid saadanaid usaldasime!“

„Lollus, noh, aga sina oleks lasknud Iiva-nil ilusti sisse marssida ja vaadanud ise seda nalja Rootsist pealt... laia äärega kaabu peas ja närimiskumm lõugade va-hel!“

„Ja mis nüüd siis targem on? Marsid selle kuradi unervüüreri sabas, aga mitte rinde poole — ikka konts ja varvas, just nagu kämbudki.“

„Haista paska! Mina kämbude sabas ei marsi.“

„Noh näe, ikka marsid. Ja Saksamaal pole sul kummi kah närida. Sõbrad ingla-sed viskavad tonniseid pomme krae va-hele, et igav ei hakkaks.“

Marssisime nüüd peaaegu hanereas auk-liku ja porise küllatee servas. Siin oli veidi kindlam astuda, kui hobuste poolt peh-meks sõtkutud rajal vankriroobaste vahel. Mõne aja pärast liitus meiega mingi saks-lasist koosnev kolonn. Vahe nende ja meie vahel seisis selles, et sakslastel oli iga paari mehe kohta hobune, mitu kuhjani täis laotud kummiratastega „jalaväe-käru“ järel. Mingi staabiüksus tõenäoliselt. Nii-siis: meie ühes teeservas, sakslased teises. Possud kärudega keskel.

„See nüüd lahingvarustus küll ei ole, mis neil presidentide all kärides on,“ mühatas meie jaotulem, too leegioni kapral, kelle vastu nädalat kolm tagasi kaelani umbusku täis olime olnud.

„Pekk ja munad, ah!“ hüüdis keegi meie poistest kõvasti saksa keeles.

„Pea lõuad, koerapoeg!“ tuli vastus sa-mas keeles teisest teeservast.

Suust suhu tuli kusagilt eestpoolt korral-dus: sakslastega mitte õiendada! Kui vahe-juhtumeid on, lähete sõjakohtu alla...!

Pealetükkiv esimese roidumuse laine, auklik ja sopane tee ning sakslaste koli-koormad siin meie oma nina all tegid iga-üks oma osa, et südant täis ja meelt ha-puks teha. Litsu tõesti nagu pesueht kämbu suure isamaa poole. Ainult pekki ja mune pole kaasas, sest see on nende päris käm-bude jaoks.

Sakslaste kolonni lõpus oli paar suure-mat vankrit — tüübilised saksa sõjaväe „possubaasi“ riistapuud. Vankritel koli-koormate otsas istus naisi. Oli niisuguseid, kes sakslastega puukeeles püüdsid lõõpida. Teisi, kes olid tummad kui vahakujud. Ka lapsi, kes emade süles vankrite kiikumisele ja loksumisele vaatamata magada püüdsid. Üks pisipõnn hakkas järsku haledasti nut-ma.

Mehed talvisel harjutusel Soome maastikus

Igasugu mehi on vist igas porukas. Kui süda täis ja närv must, ei pühitseta ega mõelda kaks korda enne suu avamist.

„Noh, kas nüüd lähete oma kallimatega Dansingisse tantsima või?“ hõikas keegi. Ja teisalt:

„Saksman veab oma armukese ju ikka kaasa! Aumehed, tead. Just nagu Vene-maalt pagedeski. Siis olid vene naised, nüüd meie omad.“

Naine, kes last oli rahustanud puhkes nüüd ise nutma.

„Jumal, jumal — poisid egas teie üksi ei jõua ju...“

„Ära kurat lõõbi naiste kallal,“ hüüdis uus hääl. „Ma lõon su hambad kurku, tead. Ise kah vantsid sakslastega sama pidi.“

Peaagu oleks oma poiste vahel lõomaks läinud. Hing oli täis. Peksa või ükskõik keda.

* * *

Vastu hommigi jäime kuhugi Lagedi lähedusse asuvasse mõisa öökorterisse. Mahakäidud maa polnud ju iseenesest kuigi pikk — võib-olla ehk paarkümmend kilomeetrit — aga ometi näisime puruväsinud. Võib-olla oli see tülpimus ja teadmatus mis tuimaks ja rammestunuks tegi. Püssid kõrval, seljakotid pea all, magasime nagu oleks tõesti tegemist rindemeestega. Vaid saapad kisuti jalast, nii et ruum täitus peagi jalarättidest ja sokkidest õhkuva umbse, juustuse lõhnaga.

Järgmise päeva, see on teisipäeva lõunapaigu jõudsimise sihtkohta — paele raiutud kaevikuisse, mis kolmeteistkümnenda kilomeetriposti juures Narva Maanteega lõikusid. See oli ilmselt lõhkeainete varal süga-

vale kivisse raiutud kaitsesüsteem, kuulipildujapesadega, moonapunkritega ja kõige muuga, mis korraliku positsioonisõja juurde kuulub. Jooksukraavide sügavus oli üle pea, asemeid kuulipildujapesade tarvis õige tihedasti. Oli see sakslaste poolt valmistatud Tallinna viimne kaitseliin? Või oli tegemist aastate eest Punaarmee korraldusel ehitatud kaitsesüsteemiga? Siin ja seal vihjasid värsked mullakamakad igatahes sellele, et siin alles hiljuti tööd oli tehtud.

Kolmkümmend padrunit mehe peale ja kaks kasti moona kuulipilduja peale, nii paigutati Soomepoiste Teise Pataljoni jäätmed pealinna kaitsesele. Või niisugune vähemalt oli mulje, mis sõdalastele jäi, kes 13 kilomeetrit pealinnast oma kuulipildujad positsioonile asetasi. Kui pikk pataljoni rinne õigupärast oli, seda ei tea just öelda. Sest positsioonil oleval jalaväelasel on niisugustest asjadest enamasti väga udused teadmised. Kuulu järele ulatus meie liin põhja pool mere lähedusse ja lõuna pool Tallinn—Tapa raudtee rajooni.

Narva Maanteed mööda voores pidevalt sakslaste kolonne Tallinna suunas. Mootorsõidukeid oli nüüd, viiendal sõja-aastal vähe, aga seda paremini näisid „Tuhandaastase Riigi“ sõdalased olevat varustatud hobusõidukitega. Oli sõjaväevankreid küll kahe, küll nelja rattaga. Oli palju ka niisuguseid, mis näisid pärit olevat eesti taludest. Enamusel kõrged koormad peal. Pealelõunal tuli Tapa poolt pioneeride rühm, maanteeäärset telefoniliini süstemaatilisel löhkuma. Postidki lõhuti pilbasteks. Maanteel aset leidvat tegevust jälgides ei saanud enam kahtlust olla, milles asi seisab. Saks-

lased tõmbavad oma väed maalt välja. Iga-sugu mõtteid tekkis. Kas jäämegi siis nüüd ainsa pataljoni-ga toda maailmatu pikka rinnet hoidma? Tolsamal pealinnaeelsel paepealsel võitles kuulu järgi kord Tasuja. Kui teaks sedagi, mis õieti Tallinnas lahti on, või kes on võimul. Teaks kelle korraldusi oodata. Leegioni koolitusega noor kompaniitülem oli sama nõutu, kui iga teinegi. Ootame korraldusi, arvas. Aga kellelt?

Maanteel Tallinna poole voorivate sakslaste juures polnud seevastu mingit rusutud olekut märgata. Vehkisid oma suure kodumaa poole (täpselt küll Tallinna laevadele) kuuekaelused lahti, mütsid kuklas ja „näod nalja täis“. Või nii see meile näis, kes me mureokas sisemuses torkimas maanteel asetleidvat vilgast tegevust pealt vaatasime. Meenusid isade jutustused sakslaste lahkumisest 1918. aastal. Tookord saime rinde pidama, aga nüüd oleme ju juba seljaga vastu pealinna! Pärisime sakslasile, kus rinne on. Ei need teadnud. Kes arvas, et Rakveres, kes Tapal. Või tont teab kus. Nüüd on minek „Heim ins Reich!“ Hei-li hei-lo hei-la...

* * *

Kesknädalal jõudsid paekraavidesse jutud, et Hermannis lehvivat jälle Eesti lipp! Pitka organiseerivat Tallinnas suuremaulatuslikku vastupanu. Meie omad võimud jagavat pealinnas korraldusi! Kas siiski ime? Nüüd veel, „viis minutit peale kahteteist“? See, mis sõdurini paekraavis jõudis — tolleni kes püssi pihus hoidis ja ikka jälle oma kolmekümmend padrunit silmitses — oli peamiselt kõmu. Aga sakslaste peale oli hing juba rohkem kui keskmist moodi täis. Kas peaksime nendega koos jalga laskma, nagu oleksime nende sulased? Ja kuhu siis õigupoolest? Danzigisse või Berliini viimset võitlust pidama? Haistku paska! Võib-olla, võib-olla on siiski midagi organiseerimisel. Võib-olla on kusagil veel pisikübegi lootust. Egas siis Pitka ja nood teised ka päris s... pealt riisunud pole. Midagi nad ju teevad ja korraldavad, kuigi me ei tea täpselt, mida just...

Nagu see segases ja pingetega laetud oludes sageli juhtub, hakkasid asjad nagu iseenesest arenema, niisugusel viisil nagu veel eile keegi poleks osanud ette arvata ega uneski näha.

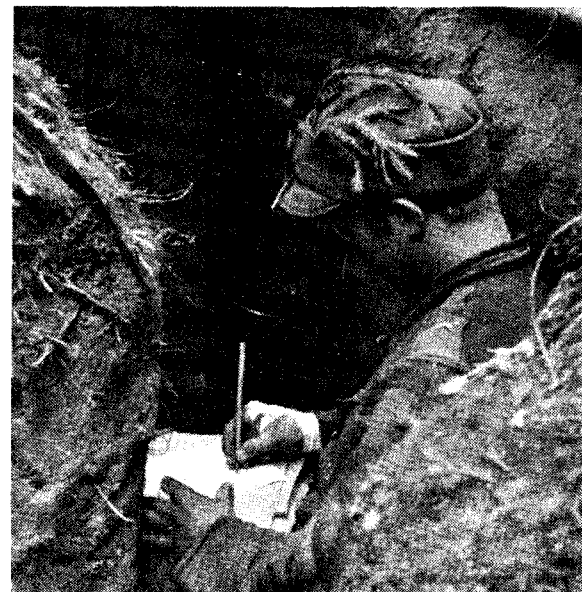
Kusagilt lähedastest mõisast oli saadud hobuseid ja osa pataljoni oli peagi ratsa. Kusagilt oli saadud saksa sõjaväepolitsei,

„ketikoerte“ kaelasrippuvaid silte. Kusagilt olid mõned sellid vist saanud ka viina. Üldist purjusolekut, nagu see linnas viimastel päevil olevat silma torganud, siiski ei mäleta.

Sinna, kus meie liin maanteega lõikus tekkis energiline ja enesekindel porukas, kes linna poole pagevilt sakslasile relvi ja moona hakkas ära võtma, nagu oleks see kõige loomulik asi maailmas. Palavikutaolises olukorras, nagu olime, näis see järsku päris loomulik: eesti sõdurid, omal maal, desarmeerivad põgenevaid sakslasi! Kelle poolt või kust selleks korraldus oli tulnud, ei tea ütelda. Ei tea, kas niisugust korraldust oligi. Suust suhu levis vaid teade — ja seegi mitmes versioonis — et Tallinnas on eesti mehed asja juures, sakslased lähevad maalt ära ja meil on tarvis relvi. Sakslased ei puigelnudki alul eriti vastu. Näis, et neil oli vaid üks mure südamel: saaks aga kodule lähemale — püssidega või ilma. Esimeste meie poolt „desarmeeritud“ sakslaste niisugune hoiak oligi vist see, mis vähemalt hetkekski jälle tunde lõi, et küllap saame kõigega hakkama, mis vaja. Äkki on tõesti midagi asjalikku organiseerimisel..., äkki tulevad inglise laevadki! Jah, oli neid, kes sedagi uskusid.

Kuidas need saksa organid, kus veel kord valitses asjale vaatasid, see selgus siiski õige varsti. „Mässava ptaaljoni!“ juurde il-

Siit kusagilt...

mus korda looma ei keegi muu, kui Kehra päevist kurikuulus eriväeosa kolonel S. Vähemalt meie kompanii juures polnud teda Tallinna alla saabumisest saadik näha olnud. S. ilmus kohale täies hiigluses: kõrge nokatsmütsi, läikivate säärikute ja rinna-
näite ordenite ning paeltega. Jutt oli tal lühike ja selge: pataljon jätab mässamise jalamaid maha, kogutakse kokku ja laetakse laevale. Ninamehed antakse sõjakohut alla. Kõigil on võimalus end edaspidi rindetegevuses rehabiliteerida. Kes aga nüüd korraldusi ei täida ja pärast ükshaaval Saksamaale järele tilgub, see hoidku oma nahk! Sakslase jutt oli räägitud niisuguses toonis, et mõju meestele — olgu need siis endised soomepoised või leegionäärid — oli ühtlane ja ette arvatav. Saagu või sandim, aga Saksamaale ei lähe!

* * *

Ka maanteest põhja pool oli juhtunud ühte kui teist. Sakslased, jälgides põletatud maa strateegiat, asusid õhku laskma fosforiiditehase hooneid ja kaevandusi. Meie poisid läksid seda takistama. Sest tulgu või punased, tulgu kas või vanasarvik ise, meie ei saa oma maad ja tööstusi selle pärast ometi vastu taevast saata. Oli maha peetud päris korralik lahing, püssipragin kostus meienigi maantee ääres. Kullerilt, kes oma jutu järele Tallinna teateid läks viima, kuulsime mõningaid üksikasju. Suurem osa tehastest olevat päästetud, aga kaevandused olevat kõvasti kannatada saanud. Päris täpselt ei teadnud temagi. Ainult niipalju, et asjalik madin oli olnud. Ja leegioni mehed olevat ka vahvasti kaasa löönud. Too kapten kah, kes Narva all oli võidelnud, sakslastega raku läinud ja siis tagalasse kompanii ülemaks määrati.

„Nüüd pole enam vahet, tead. Nagunii läheme varsti kõik mulla toidu peale.“

„Või metsa.“

„Metsa, jah, aga kui kauaks? Targem oleks kähku paati vaadata.“

„Pidid ju Tallinna teateid viima?“

„Noh, Tallinna enne.“

„Mis siis Vabariigist tegema, kui kõik paati hakkavad vaatama,“ päris keegi vahele, ebakindlus, kahtlus, aga ometi ka nagu tera lõõpimist hääles.

„Peab klaariks tegema, mis Tallinnas lahiti on. Muidu ole siin nagu kotis.“

Küllap oli tera õigust selleski.

* * *

Neljapäevaks olid vahekorrad sakslastega nii öelda „lõplikult selgunud“. Tallinna

poolt kihutas Narva Maanteed mööda välja sakslasist koosnev motoriseeritud eriväeosa. Pöörasid mootorite vingudes meist mööda, tolmujuht taga. Kusagil veidi ida pool tõenäoliselt grupeerusid ja tulid siis lahingkorras „mässajate hulgas korda looma“. Igat üksikut neist kolmestkümmest padrunist tuli nüüd õieti kasutada. Kuulipildujad number 42, mida olime Kehras õppinud käsitsema pimesigi, osutasid nüüd suureks abiks. Kahest lindikastist pole küll palju, aga natukene saab ometi koledat häältkki teha. Ja ründavil sakslasil näis oma kuulsa relva vastu olevat õige suur lugupidamine. Kust röögatus tuli, sealt hoidsid eemale. Sakslased ründasid koon-datult, väikeste rühmadena, millel suur tulejõud. Meie aga olime tohutult hajutatud, võimaluse piires püüdsime kuulipildujate ümber koonduda. Nii polnud õieti ei võitjaid ega kaotajaid, kuigi langenuid ja haavatuid oli mõlemil pool.

Õhtuks oli ragin vaibunud. Sakslased olid võtnud mõned vangid, aga neid õnnestus hiljem vabastada. Siin seal lebas langenuid. Üks saksa haavatu palus abi. Midagi ei osanud temaga peale hakata ega kuhugi viia. Käia mees ei saanud. Sidusime ta kinni nagu oskasime (sanitarid olid sakslased oma suures tarkuses meist juba Kehras eemaldanud), andsime juua ja katsime te-kiga.

Hämaruse saabudes tõmbusime maanteest eemale ja kogunesime kompanii ülema ümber nõu pidama, et mis siis nüüd edasi saab. Kompülik oli ikka toosama noorevõitu „turmviirär“, kes meile Kehras selgeks püüdis teha, et „Eesti Leegionis pole härrasid“. Nüüd ütles mõni mees päris asjalikult ja koduselt „härä leitnant“ ega pannud see asja ka sugugi pahaks. Arutati olukorda niipidi ja teistpidi. Leitnant teadis rääkida, et Pitka koguvat Kehras mehi. Kehras? Üleile oli ju rinne kuulu järgi Tapal ja Pitka ise Tallinnas! Kompül tahtis ometi Kehrasse marssida. Kõhis, kes tahab kaasa tulla. Neid oli. Oli teisi, kes pidasid targemaks koju minna. Ka neid, kes lubasid minna otsemaid randa paati otsima. Osa läks omal käel Tallinna olukorda klaarima.

Pimeduse süvenedes jäi kaevikute ümbrus ikka hõredamaks. Teine Pataljon lakkas olemast mingisuguselgi kujul. Järgmisel päeval jõudis Punaarmee Tallinna. Esimesed väeosad tulid aga Tartu, mitte Narva Maanteed pidi.

H-i

Kaul Andrus Kadak

SOOMEPOISTE POLIITILISEST TAUSTAST

Kurikuulsas Molotov—Ribbentropi nimelises paktis sisalduvate Läänemere kallasmaade omavahelist ärajagamist käsitavate sätete kohaselt teostus Kremli usurpaatorite dirigeerimisel ja punaväe osade aktiivsel osavõtul Eesti riigivõimu vägivaldne anastamine 1940. a. juunis. Ühel ajal kõigi riiklike ja rahvuslike asutiste ja organisatsioonide maatas tegemisega toimus riigi ja rahva juhtkonna likvideerimine. Kogemata kombel järelejäanud üksikud erakonnad, parlamendi ja muid avaliku elu võtmeasutused täitnud tegelased olid sellisest 20. sajandil ennekuulmatust rahvusvahelisest terrorist seevõrra masendatud, et peeti asjatuks korraldada aktiivset vastupanu lootes sel viisil mõnevõrra vältida vastasele ettekäänete kätteandmist veelgi ulatuslikumaks küüditamis- ja tapatalgudeks. Kui tol perioodil mingist vastupanust ja poliitilisest teenäitamisest saab olla juttu, siis oli see vähese mõjuga ega jõudnud tõusta rahvamasside teadvusse. Rahvas jäi omapead ja tegutses omapead. Sama iseloomuga üksikvõitleja ja partisanlik rahvuslik taktika ei muutunud radikaalselt ka mitte pealetulnud Saksa okupatsiooni kestel. Paljud pidasid õigeks liituda aktiivse bolshevismi vastase võitlusega, paljud aga jäid passiivselt ootama paremaid päevi. Nii või teisiti — üldtunnustatud rahvuslikud seisukohad jäid ebamääraseks. Mäletavasti ei võimaldanud Hitleri-Saksa okupatsiooni-võimud Eesti Vabariigi organeile tegevuse jätkamist. Isegi Eesti iseseisvuse ja edaspidise saatuse lahendamine lükati kavala kaubaga pärastsõja aegadele, kusjuures rahva tuleviku väljavaated öeldi olenevat rahva panusest sõja võitmisel. Samal ajal aga andis Hitleri-Saksa oma faktilise käitumisega vaikiva täistunnustuse Eesti anastamisele N. Liidu poolt 1940. a. ning käsitas Eestit kui sõjasaaki. Tagajärjeks oli, et ka Saksa okupatsiooni ajal elas rahvas jälle resigneerunult omapead. Eesti iseseisvusmeelne aktiivne ja rahvamassidesse ulatuv poliitiline juhtimine puudus ja jäi puuduma peagu okupatsiooniaja lõpuni.

JR 200:n valistus- ja yhteysupseeri
vänr. K. A. Kadak

Kirjeldatud olukorra taustal tuleb vaadelda 1942. ja 1943. a. ümber teoks saanud soomepoisteliikumise tekkimist. Seda liikumist ei algatanud, juhtinud ega korraldanud mingi ülemaalse ulatusega rahvuslik konspiratiivne keskus Eestis. Eraalgatuslikult ja sporaadiliselt tekkis rühmake siin ja seal. Potentsiaalsed liikumise eestvedajad jooksid kõrval ja kaasas ning tekkisid alles tagantjärele. Noored mehed talitasid endaalgatusel ja oma poliitilise südametunnistuse kohaselt.

Kõnesolevale Eesti iseseisvuse kestel kasvanud ja meheikka jõudnud generatsioonile olid sealjuures käitumise juhtnõu-riks kolm põhilist juhtmotet: esiteks, kompromissitu Eesti iseseisvuse taastamise nõue; teiseks, demokraatlik orientatsioon, mis Eesti iseseisvuse ja rahvusliku

tuleviku sidus lääneliitlaste võidu ja demokraatliku maailmakorraldusega pärast Teist Maailmasõda ja kolmandaks, hõimuvendluse aade. Dr. Mäe „mobilisatsioonidega“ kaasaminek tähendanuks äsjamainitud veenete reetmist.

Eesti avalikkusele nii lõuna pool kui põhja pool Soome lahte tuli spontaanselt tekkinud massiliikumine ettenägemata ootamatusena. Helsingi Eesti saatkond suhtus esimesisse Eestist tulijaisse pealtvaataja passiivsusega. Ajalehemees H. Vellner pidi panema käed külge. Alles hiljem, kui üle lahe tulijate arv tõusis juba tuhande piiridesse, tekkis Soome siirdunute olemasolu kohta teatav põhjendus. Soome tulnud sõdurid pidid endist kujutama strateegilist reservi, kes pidi heidetama võitlusse rahvuslikult olulisel ja sõjaliselt soodsal hetkel. Konkreetsemalt, näiteks, kõneldi lääneliitlaste invasiooni võimalusest Eestisse Põhja-Norra ja Soome kaudu. Tänapäeval kõlbab selliste soovunelmate puhul vaid resigneerunult naeratada.

Rahvuslikult mõtlevad poliitilised pead Eestis jälgisid poiste Soome põgenemist heatahtliku poolehoiuga. Saksa sõjavankri ette rakendunud tsiviil- ja militaarmed jälgisid toimuvat kurvaimelise kaksipidi mõtlemisega. Dr. Mäe ja teised okupatsioonivõimu hüpinkukud tegid kõik võimaliku, et piirid bolshevismivastase võitluse ja Eesti riikliku iseseisvuse eest peetava võitluse vahel oleksid hästi segased. Soome pagenud poisse peeti desertöörideks, kellede kättejäamisel oli osaks surmanuhtlus või vangla. Nende Eestisse jäänud varandused kuulusid konfiskeerimisele.

Paljud õpimeduse kätte all üle Soome lahe hädaohtlike vete vennasmaale pagevad eestlased idealiseerisid Soomet maana, kus pateetiline hõimutunne ja vastastikune arusaamine olid nende meelest eeldatavad a priori. Päralejõudnuna pidi mitmeigi romantiliselt pulbitsev hõimuinnustus saama külma sauna osaliseks. Kõnelemata erineva kvaliteediga hõimutundest kummalgi pool lahte valitses tol ajal Soomes mitte ainult ametlike võimupositsioonide sõprus Saksaga, vaid ka Soome avalikkus ja seltskond ei suutnud ühtäkki mõista, miks eestlased tulevad ära oma, soomlaste meelest, vabastatud kodumaalt ja miks nad ei sõdi venelaste vastu koos sakslasiga. Veel 1943. a. hilissügisel pidas N. tegutsenud koolituskeskuse kapten N., kes oli eesti vabatahtlike kompanii pealikuks, võimalikuks eesti poisse nimetada desertöörideks.

Aegamööda jõudis soome avalikkus selgusele, milles lugu seisis ja siis läks juba kõik märksa ladusamalt Soome võitlusjõudude tõhususe tõstmise ja Eesti poliitiliste aspiratsioonide eventuaalse arvestamise taganttuule toetusel. Aga ei mingil moel ei tohtinud kannatada Soome–Saksa relvavendlus ja koostöö ning eesti vabatahtlike asju pidasid soomlased õigeks ajada ilma suurema kärata.

On märkimisväärt, et Soome siirdunud eesti vabatahtlike liikumise ümber askeldajate eestlaste seas olid selgesti äratuntavad kaks mõtteviisi, milliste deduktsioonid käimasoleva sõja tulemuse resp. Eesti iseseisvuse taastamise väljavaadete suhtes erinesid järsult. Päevapoliitilisema ilmega kaalulejad ehitasid Eesti vabaduse väljavaated nende arvates käegakatsutavamale Saksa relvade võidule joondudes seega paradoksaalselt umbes samale liinile, kus asus Soome. Isegi nii hilja kui juunikuu esimesil päevil 1944 tähendas kapten K., kel Soome Peamajas oli ülesandeid sõjajõudude poliitilise järelevalve alal ning sellisena pidas silma peal ka eesti vabatahtlike mõtteil ja meelsusel, oma järjekordsel kontrollkäigul Sõjakooli kursusele selle õpilaskonna esimehele K-le ja esimehe abile T-le: „Peamiseks lahkuminekus minu ja teie vaadete vahel on, et teie ehitate omad lootused lääneliitlaste võidule, mina aga usun endiselt Saksa relvade edu.“

Vahemärkusena olgu mainitud, et teatud ringkonnist on Eesti Vabariigi välispoliitikale enne 1940. a., aga eriti Teise Maailmasõja päevil ette heidetud vähest initsiatiivi kohanemises muutuval rahvusvahelisele konstellatsioonile ja sellekohase dünaamika puudust. Põhjendatult või põhjendamatult, jäägu lahtiseks, aga ei keegi saaks sellele poliitikale ette heita järjekindluse puudust. Väärrib meeldetuletamist, et Teise Maailmasõja eelseil aegadel toimunud totalitaarsete rezhiimide pillerkaari päevil jäi Eesti välisorientatsioon endise kindlusega anglosaksi demokraatiade joonele. Viimne Eesti parlamendi koosolek, mis käsitles Eesti välispoliitikat, toimus mais 1940. See koosolek aktsepteeris seinast seinani ulatava üksmeelega ja üldiste kiiduavalduste saatel Riigivolikogu Väliskomisjoni aruandja rvl. A. Anderkopi esitatud komisjoni resolutsiooni, mis veelkordselt rõhutas Eesti välispoliitika vankumatut püsimist läänedemokraatiade joonel.

Helsingis graviteerisid lääneliitlasliku meelsusega ringkonnad saadik A. Varma

ümber. Sellemeelsuslikke oli koondunud ka nn. Intelligentide Klubisse, milline aga samal ajal oli saadiku ja viimasega koostöötava Eesti Büroo suhtes kriitiline ning nõudis suuremat ja mõjuvamat sõna seltskondlikule arvamisele küsimuste käsitlemisel ja otsustamisel. Too klubi oli hilisemas pagulaspõlves hästi tuttavaks saanud tavaline poliitiline jututuba.

Peale muu kajastusid maapakku pääsnute ja poliitiliselt interesseeritute manüelt poolt veel vana inertsiga Vaikiva aja ja selle opositsiooni vastuolud, kuid teiselt poolt ka juba tuleviku Eesti perspektiivid ja tegelaste poliitilised ambitsioonid. Kui seisukohad kuski olid lihtsad ja selged, siis olid nad seda soomepoiste peas ja südames.

Olenevalt erinevast poliitilisest situatsioonist olid keskustelud ja vaidlusedki eestlaste ja soomlaste vahel sõjaväes vaevalt välditavad. Üldiselt olid poisid vilkad igal kättejuhtuval võimalusel demonstree- rima oma anglosakslikke meelsust. Mõnikord võttis see lausa meeleavaldusliku ilme ning tundus isegi heade kommete vastaselt soome külalislahkusest mõõdavaatamisena. Nii tekkis Kivijärvel asunud sõjakooli kursusel liitlaste maihinnaus (maandumise) teate saabumise puhul selline juubeldus ja meeleolu tõus, kus korralikust päevakavast ja õppetunnist ei olnud enam palju asja. Kogu kursusele peetud ühine õppetund ltn. A.-ga kulus maaletoleku tagajärgede sõelamisele. Ltn. A. püüdis seletada, nagu oleksid liitlaste väed lastud maale vaid selleks, et sakslasil oleks võimalik need sulgeda kotti ja siis hävitada, millist võimalust ta ise näis uskuvat. Poisid naersid laia naeru.

Muidugi oli vabatahtlike huvi sündmuste ja olukordade kujunemise kohta ääretu erk ja elav ning vastavalt liikusid ja kõikusid ka meeleolud. Kuna rügement endast kujutas mitte üksi sõjalist, vaid ka potentiaalset poliitilist tegurit, siis oli arusaadavalt nii ametlike kui illegaalsete huvitundjate arv suur ning allakirjutanu tähelepänekute järgi esines JR 200-s vähemalt kuuekordne võrk agentuure, kes kõik tahtsid teada, millises suunas meeste meeleolud liiguavad. Isegi rüssa (venelaste) kaevikust kuuldi nimesid ja meiepoolse elu üksikasju.

Eesti vabatahtlike üksuste tekkimise algusaegadest alates püüti mõnel pool poistesse sisendada tunnet, et vabatahtlikud kujutavad endist mingit äravallitute eliiti, kellel pidi olema kaaluv sõna ütelda Eesti

tuleviku kujundamisel. „Poisid, teist oleneb, kes meie Eestisse minekul lähevad traataeda ja kes jäävad väljaspoole traati“, rõhutati avalikul sõnavõtul juba 1943. a. sügisel. Kardan, et noorte meeste kõrvadele oli sedasorti jutt veidi harjumatu. Mõnel paisus rind, mõni raputas pead.

Ka Helsingis poliitiliste küsimustega sekdajate rühmituste vastuolud kajastusid eesti vabatahtlike üksusis ja seda, kahjuks, sõjaväelisele vaatevinklist hinnatuna, negatiivsete tulemustega. Teatud eesti ohvitserid kultiveerisid „meie“ ja „teie“ hoiakut ning harrastasid rügemendi osi pidi ringliikumist ja poiste kampadega jutuvestmist. Seda sorti keskustelud keerlesid peamiselt järgmiste küsimuste ümber:

Kõigepealt, muidugi, igapäevased eluraskused ja väeosade organiseerimisega seotud küsimused. Tekkinud võimalust kasutasid meeskonnad tihti peale soomlasiga tekkinud arusaamatuste ventileerimiseks ja eraviisiliseks ettekandmiseks. Ma ei saaks kinnitada, et ses seoses esinenud raskuste, arusaamatuste ja nõuete ettekandmisel rügemendi ülemale ja teistele asjaomasile oleks igakord talitatud vajalise taktitunde ja diplomaatliku painduvusega. Tulemuseks oli, et rügemendi ülemal tuli vahele astuda ning teatud eesti ohvitseridel tuli 1944. a. keskpäiku rügemendist lahkuda. Nad paigutati Soome armeesse muudesse ülesandesse.

Teiseks ja üsna sagedaseks jutuaineks oli Helsingi vastuolusid reflekteeriv etteheide saadik A. Varmale viimase, asjast huvitatute arvates, mitteküllaldase koostöö pärast rügemendis esinevate teatavasunaalste poliitiliste mõtteviiside ja nende kandjatega. Ilma et oleks siinkohal vaja tulla tagasi tolleaegsete üksikasjade juurde, tuleks siiski mainida, et kõnesolevad ekssiili kunstlikus atmosfääris idanenud vastuolud keerlesid suuresti poliitilise juhtimise ja kompetentsi aujärede ümber, mis saadikut sundis ses mõttes pretensioonid olnud eesti ohvitseri kvalifitseerimata määsajaiks. Tagantjärele tunduvad kõik tookordsed vähesed enesekriitikaga tehtud kemplemised tühistena.

Kolmandaks ja päev-päevalt aina aktuaalsemaks muutuvaks kõneaineks aga oli küsimus, kudas peaks rügement minema Eestisse tagasi.

Teoreetiliselt olid kojumineku küsimuses võimalikud kolm seisukohta. Esimene — rügement ei lähe Eestisse. Teine — rügement läheb Eestisse igal juhtumil. Kol-

mandaks — rügement läheb Eestisse ainult teatud olukorras ja kindlaks määratud tingimuste olemasolul.

Esimisel ja teisel võimalusel ei olnud pooldajaid nimetamisväärselt. Kolmas võimalus hõlmas eesti vabatahtlike seisukoha tagasimineku küsimuses praktiliselt sada protsenti. Küsimuse pearõhk aga paiknes oludes ja tingimustes, milliste olemasolul rügement läheks; teiste sõnadega, millised olid need olud ja tingimused, mil pidi rügemendi tagasiminekuks olema enim kasu ja millised võinuksid kindlustada rügemendile selle osa Eesti iseseisvuse eest peetavas võitluses. Küsimus ei olnud sealjuures mitte üksi sõjaline, vaid ka poliitiline.

Esmajoones tuli küsida, kas natslikult Saksamaalt oli eeldada võidu korral Eesti Vabariigi taastamise võimaldamist või tuli pigemini arvestada neid kavatsusi, mis keerlesid Hitler-Himmler-Rosenbergi ja teiste herrenvolklikes ajades eestlaste ümberasustamise kavadena Nõukogude Liidu aladele Peipsi taha ning taotlesid Eesti Vabariigi maa-aladele kolonistide sissetoomist. On täiesti võimalik, et eesti rahvast Hitleri-Saksa võidu korral oleks tabanud laialipillamise ja maad — koloniseerimise hädahoht.

Sõjalisest seisukohast tuli küsida, kas paarituhand-meheline Eesti Rügement oleks suuteline otsustavalt muutma NL ja Saksa vahelise sõja tulemusi Ida-Euroopas. Tolleaegsed sõjalisel asjatundjad, veel enam aga see, mis hiljem toimus tegelikult, on vastanud sellele küsimusele eitavalt. Kindral-major N. V. Hersalo temale allunud JR 200 meestega jumalaga jättes ütles augustikuus 1944: „Eesti saatust ei otsustata Eestimaa lahinguväljadel. See otsustatakse maailma suuril lahingutundreil.“

Edasi, oli otsustavalt tähtis, et Soomest kojuminevat Eesti Rügement jääks Eesti ülemjuhatause juhtida, kellele oleks olnud võimalik otsustada, kus, millal ja kuidas rügementi rakendada.

Viimatimainitud tingimus oleks ühtlasi eeldanud Eesti riigivõimu taastamist ja Eesti Vabariigi riiklike organite tegevusse astumist Eestis.

Lõpuks eeldas kõigi loetletud tingimuste täitmise selget ja tehniliselt täpset lepingut Eesti ja Saksa valitsuste vahel.

Meestevahelises mõttevahetuses vaevalt läheneti küsimusele ülatoodud lähtekohtadelt. Domineerisid märksa emotsionaalsema koloriidiga argumentid. Muremeelne hoiak Eesti ja Eestis asuvate omaste saatu-

se pärast tegi külmade kalkulatsioonide väärtuse olematuks. Milleks me siin sõidime, kui meie endi kodud on hädaohus? Kas on meie ülimaks kohuseks kaitsta Soomet samal ajal kui sama vaenlane ründab meie oma maad ja rahvast? Kas meie isad ei löönud venelast Vabadussõjas? Nii küsiti relvateritaja asjalikkusega ja lõomakihulise valmisolekuga meeltes.

Aja kulgedes kaotasid mitmed noored mehed kaine hoiaku. Tasakaalutuse sümptomeiks olid ca 200-ni küütnud omavolilised rügemendist lahkumise juhtumid. Kinnikukkunud kargureiga vesteldes selgus nii mõndagi. Peamiste psühholoogiliste mõjuireina tõusid esile aina kaks seika: kojuigatsus ja tüdimus nõogist. Mehi valitses nagu mingi eksalteeritud ja üleskrvivut tunderaske elevus, mis indiviidi kaine ja asjaliku mõtlemise paralüseeris. Tuleks ka lisada, et okupatsioonide sotsiaalse laokile oleku perioode kogenud nooris leidis mõnikord õige markantselt väljapaistvat opositsioonilist hoiakut igasugu avaliku võimu ja autoriteedi vastu, millisest suhtumisest ei olnud vabad ka vahekorrad soome ülemusiga.

Siinkohal sobiks mainida, et osa Soome ohvitserkonnast, eriti aga allohvitserkonnast igakord ei olnud oma ülesande kõrgusel. On ehk tera tõtt ja õigust neil, kes väitsid, et eesti vabatahtlikel tuli leppida ülejääkainesega, keda Soome väejuhatus võis rindeliinilt loovutada suurema puudujäägi tekkimiseta. Ohvitserkonna hulgas oli mitmeid Akadeemilise Karjala Seltsi liikmeid ja eesti keele oskajaidki ning nende hõimu-meelsuses ja arusaamise püüdes ei olnud kahtlust. Enamus rügemendis teeninud Soome ohvitseri oli kindlasti oma ülesandes teadlik ja küllaldaste võimetega. Raskem oli olukord allohvitserkonna poolel. Suurem osa neist oli madalama haridusliku tasemega kui neile võõrad ja vaimsest vihkad poisid ja see seik ei kõnelenud just allohvitserkonna autoriteedi kõvendamise kasuks.

Rügemendi päevil ja hiljem on mul olnud võimalus rõhutada, millise suurepärase eruditsiooni ja kapatsiteediga organisator, diplomaat, sõjamees ja eestlaste sõber oli eversti E. Kuusela. Ma ei võtaks sellest iseloomustusest vähematki maha ka kakskümmend aastat hiljem. Kaheldes, kas küsimus täies ulatuses olenes eversti E. Kuuselast, pean ometi siinkohal kinni lõoma rügemendi elus esinenud kaks suurt puudust. Esimene viga oli, et oldi asjatult pika-

toimeline rügemendi rühmade, kompaniide ja kõrgemategi astmete juhtimise üleandmises eesti ohvitseridele. Too tagasihoidlikkus halvas eesti ohvitseride initsiatiivi, tekitas ebaisalduse õhkkonda ning ei teinud kogemuste hankimist võimalikuks vajaliku kiiruse ja tõhususega. Kahtlemata pidid selle vea tulemused kajastuma rivi-meeskondade meeoludes. Teiseks puudus pean fakti, et rügemendis tekkis desorganiseeriv politiseeritud õhkkond. Arvatavasti tunti liigset respekti poliitiliste askeldatajate suhtes, keda soomlased pidasid tähtsata rahvuslike asjade ajajaiks. Suupruukimise ja intriigitsevate juttude levitamise maania kandus vähehaaval üle üksuste „tegelase“ aupaistusega kariatsejaile ning peagi olid Soome ohvitserid sunnitud küsimata, kas eestlased tahavad sisse seada soldatite nõukogud.

Rügemendi ülem oma rügemendi likvideerimise puhul kirjutatud aruandes rügemendi tegevuse kohta kirjutab:

„JR 200. iseloomustas võrreldes tavaliste Soome rügementidega tugevasti politiseeritud õhkkond. See õhkkond valitses rügemendis endas, kuid oli seda rügemendi ümbergi. Soomes asuvas eestlaste pagulasperes valitsevaid erivaateid ja erinevaid seisukohti poliitilisis küsimusis valgus mõningaid teid kaudu rügementi, kuid ka rügemendis endas teenivad vabatahtlikud ise olid tugevasti disponeeritud tundma elavat huvi jooksva poliitilise elu ja sõjalise arengu kohta, eriti aga sündmuste suhtes Eestis. See on ka loomulik, kui ju suure hulga lahkuminegi kodumaalt toimunud poliitilisel motiividel. Ei olnud imestada, et iga tähelepanuväärsem poliitiline või sõjasündmus, eriti kui see puudutas Eestit, leidis rügemendis teenivate vabatahtlike hulgas elavat reageerimist. Rügemendi meeoludes toimus alatine lainetamine ning selle iseloomustavaks väljenduseks olid hulgaltised võimaliku ja võimatu sisuga kuulujutud. Kui sinna juurde lisada veel asjaolu, et kahetsemisväärselt ka ohvitseride peres tekkis üksikuid, kes arvasid, et nende asjaks on teha „suurpoliitikat“, mitte aga hoolitseda kõigepealt väeosa väljaõppe ja distsipliini eest, siis on arusaadav, et meeolude hoidmine vajalikus tasakaalus ei olnud igakord päris lihtsaks ülesandeks.“

Kirjeldataud meeolude tagapõhjal 1944. a. suvel ja sügisepoolikul pealetulevad sündmused ja eriti ka Soome-Vene vahelise rahutegemise võimalus tegid Eesti rügemendi edasise saatusega seotud küsimused äkki

akuutseks, milliseile tuli leida edasilükkamatu lahendus. Peale Kannase pealetungi peatamist läksid meeolud rügemendis rahutuks. Rahutuse peamiseks põhjustajaks oli Vene rünnak Eesti suunas. JR 200-le usaldatud rindelõigu vahetamise jooksul esines uusi kargamisi ja rügemendi ülem oli diviisi juhtivaile instantsidele saatnud teate, mille järgi ta ei võivat enam olla kindel, kas rügement suudab rinnet pidada. Peagi aga rahunesid meeled ja jäadi ootama taas, mis saab.

Mis hiljem sai, sellest tahaksin allpool jutustada isiklike kogemuste põhjal.

Augustikuu algul olin mõnepäevasel toimumispuhkusel Helsingis. Seal kohtasin ma üht oma mõjukat relvavenda, kes elas tol ajal Helsingis ja töötas mingis sõjaväelises asutises. Ta jutustas mulle järgmise äärmiselt rabava uudise. Nimelt olla saadik A. Varma, kapten K. ja tema teinud kirja Soome Peamajale, millises kirjas avaldanud soovi, et Eesti rügement saadetaks Eestisse. Kirja teksti koostaja olevat olnud kapten K. Kirjale olla nad alla kirjutanud kõigi eesti rahvuslike ringkondade nimel. Kes olid need „kõik eesti rahvuslikud ringkonnad“, kellel neil kolmel allakirjutajal oli volitus paluda Soome sõjajõududelt rügemendi Eestisse saatmist, seda ta mulle ei selgitanud ja on jäänud mulle selgusetuks tänapäevani, kuna väljendus „kõik rahvuslikud ringkonnad“ on ebamäärane. Võin vaid oletada, et saadik A. Varma pidi olema sidemeid ja mõttevahetust mõnede Kodu-Eesti aktiivsete ringkondadega. Keda need esindasid, ei oskaks ütelda.

Avaldasin omalt poolt, et rügemendi Eestisse minek ei muudaks sõja lõpptulemusi oluliselt ja on väärtusliku noorpõlve asjatu ohverdamine. Minu relvaveli vastas, et vajaduse korral taganeme Saaremaale ja Saaremaale tulevad meile Rootsi laevad järele. (Tolleaegses informeerimatuses atmosfääris hülgas soovmõtlemine pahatihti rahvusvaheliste realiteetide olemasolu.)

Soome Peamajale 3. augustikuu päevaga dateeritud kirja eestikeelne tekst (tõlgitud soome keelest eesti keelde) on järgmine:

„Arvestades Eestis valitseva sõjalise olukorra äärmise tõsidusega paluvad kõik eesti rahvuslikud ringkonnad üksmeelselt Soome Valitsust, et see saadaks Soomes oleva eesti vabatahtlike rügemendi (JR 200) täiesti varustatuna ja relvastatuna võimalikult kiiresti Eestisse, kus selle ülesandeks oleks võidelda Eesti maa ja rahva olemasolu eest idast pealetungiva surmahäda vastu.“

Kui JR 200 siire ühel või teisel põhjusel ei ole võimalik, siis palutakse, et mainitud üksus võimalikult kiiresti korraldataks uuesti puht-eesti rügemendiks ja saadetakse sellisena tarviliselt varustatuna ja relvastatuna Eestisse, mille puhul tuleks esiteks paluda Saksa valitsuselt tagatise rügemendis teenivate ohvitseride, allohvitseride ja meeste isiklikuks julgeolekuks.

Samal ajal palutakse, et kõik muudki Soomes eri pooltel teenivad eesti vabatahtlikud saaksid loa siirduda Eestisse mineku tarvis JR 200 või eritüksusisse.

Edasi palutakse, et Soomes teenivaist eesti töökohustuslikest, kes vabatahtlikult soovivad liituda Eestisse saadetavate lahingüksustega, lubataks moodustada oma üksus, nagu näiteks JR 200 III või täiendus-pataljon.

Veel palutakse, et eesti vabatahtlike Soomes asuvad või võitluse kestel Soome tulevad perekonnad saaksid Soomes toimetuleku huvides sõjalist toetusraha või muud vastavat abi.

Eelmisele lisaks oleks tarvilik, et Soomes moodustataks sõjaline organ, millise ülesandeaks oleks hoolsasti jälgida Eestis võitlevate jõududega seotud sõjalisi küsimusi, ette valmistada seal võitlevate üksuste ületoomist punaarmee survest olenevalt Soome ja juhtida pärast seda Eestisse võitlema jäävate üksuste tegevust.

Lõpuks oleks soovitatav, et Soome valitsus sõbralikult avaldaks mõju selles suunas, et Saksa valitsus ja sõjaväeline juhtimine tahaksid usaldada eesti rahva tingimatut kaitsetahet idast tuleva hädaohu vastu, lubaksid eestlasi koondada kõik järeleolevad jõud sellesse võitlusse viimsoni ja varustaksid need jõud küllaldaselt kõigi nüüdisaegsete relvadega.

Helsingis, 3. augustil 1944.

(Allkirjad.)“

Ülaltoodud kiri pani JR 200 liikideemise ja rügemendist lahti lastud meeste Eestisse saatmise liikuma. See on ka ainuke kiri, mis teadaolevalt Eesti poolt kõnesolevas küsimuses on kirjutatud. Jättes siinkohal kõrvale selle kirja üldtaotluse, ei saa, silmas pidades küsimuse suurt ulatust ja keerulisust, kirjutatud kirja pidada efektiivsuse seisukohalt küllaldaselt läbimõelduks ja tõhusaks.

Kas ei pakkunud väljaõpetatud, hiilgava moraaliga ja lahingkogemusega JR 200 eventuaalne Eestisse siire ning Saksa vägedega koostöösse asumine ainukordset tõsisemat võimalust Saksale poliitiliste tingimuste esitamiseks? Milleks see käpuli laskuv passus kirja lõpul, milline anub soomlaste kaasabi, et sakslased ikka usuksid eestlaste võitlustahtesse? Kas ei oleks püstipäisma esinemise puhul saavutatud vähemalt paremaid tingimusi rügemendi suhtes?

Kirjas esinevaist palvepüügalaist mindi sakslaste poolel hiljem lihtsalt mööda ja neid ei pandud tähele, sest üksikasjad huvitasid vaid eestlasi ja sakslasile ei olnud need olulised. Ei Soome ega veel vähem Saksa asjaomastel pooltel polnud huvi hiljem üles tõsta või pretsiseerida ülestõstetud küsimusi ja seepärast on arusaadav, miks mitmed tagasiminekuiga seotud oluliselt tähtsad seigad jäid ebaselgeks lõpuni. Kogu loos osutus lõpuks dikteerijaks pooleks Saksa, mitte Soome või Eesti.

Kiri annab ilma kitsendavate tingimusteta vabad käed saksa väele ja võimule. Ei vähematki garantiid, et rügemendi poistest võiks tulla kasu Eesti riiklikele või rahvuslikele huvidele või neid huve esindavale keskusile. Sellesuunaline kirjas leiduv armetu katse mingi Soomes proponeeritava sõjalise organi loomise näol ei ärata hiljem mingit vastukõla. Sel lihtsal põhjusel, et see oli pauk õhupüssist. Millise riigi sõja-

väe organ pidi olema see tahtis „elin“, kes pidi isegi Eestisse jäävate eesti üksuste sõjalist tegevust Soome pinnalt juhtima? Eesti või Soome või Saksa? Kust oleks ammutanud too organ vajalike võimu ja pädevuse oma ülesannete täitmisel? Ka täiendava lahingüksuse vormeerimise ettepanek III pataljoni näol on oludevõõralt ebarealistlik. Kust pidi äkki tekkima pataljoni täis mehi tsivilistide hulgast, keda senini ei olnud saadud Soome sõjaväkke ei otsesele ega kaudsele survele vaatamata?

Paari päeva pärast siirdusid riinde ja 12. augustil kutsus rügemendi ülem minu enda juurde ning informeeris, et Soome Peamajalt on tulnud rügemendile salajane kiri, millise kohaselt tuleb rügemendis korraldada meeste isiklik küsitelu, kas mees soovib Eestisse võitlema minna või mitte. Saabunud kirja sisu seisnes oluliselt järgmises:

Soome Ülemjuhataja on nõus lubama eesti vabatahtlike tagasimineku Eestisse võitlema venelaste vastu tingimusel, et sakslased on sellega nõus. Sakslaste poole on pööratud, kuid vastust ei ole veel saabunud. JR 200 liikideeritakse. Kas Eestisse siirdujaist moodustatakse uus iseseisev väeosa, seda ei teata. Eestisse minejale relvi kaasa ei anta. Soome sõjaväe vorm lubatakse jätta, kuid selle kandmine on olnud sakslasist. Soome sõjaväkke jääjate perekondade Eestist Soome toomist püütakse korraldada.

Kirja sisu kinnitas, et mitte rügement ei lähe Eestisse, vaid rügemendi mehed, kui sakslased armulikult lubavad. (On võimalik, et „lubamine“ oli teatud kanaleid pidi seatud seosesse rügemendis korraldatava „rahvahäälletusega“ ja selle tulemusiga.) Tagasi minnakse paljakäsi ilma relvadeta. Mehi ei saadeta tagasi riietuseta, vaid Soome mundrid jäävad selga senini kuni sakslased seda lubavad.

Oli ilmne, et Soome Ülemjuhataja kiri oli kolme eelpoolmainitu 3. augustikuu päeva kirja põhjustatud.

Rügemendi ülem minu küsimusile, mis puudutasid rügemendi edasist saatust, eriti Eesti vabaduse eest võitlemise võimaluste ja väljavaadete seisukohalt, vastust ei teadnud anda, ja omakorda minult küsinud, mis teha, vastasin, et kiri on ebaselge paljudes lahtis küsimusis, minul olukorra kohta Eestis üksikasjalist informatsiooni ei ole ning ilma Eesti Helsingi saadiku A. Varma seisukohata ei ole mul võimalik teha siduvaid väljendusi. Esitasin samas rügemendi ülemale ettepaneku, et ta mu lähetaks vii-

vitamatult Helsingisse ja mulle annaks kaasa ühe eesti ohvitseri, kes on tuntud kui aktiivne ja veendunud Eestisse mineku pooldaja. Rügemendi ülem oli minu ettepanekuga nõus ja veel samal päeval lahkusime koos värikki I. Arensiga teele Helsingisse.

Helsingis esitasin saadik A. Varmale vänr. I. Arensi juuresolekul järgmised küsimused:

K.: Kas Eesti rügement jääb kokku ja kui, siis kelle juhtimisele?

V.: Ei tea. Minu kirjas seisab: „Wird in SS Div. no. 1 eingereicht.“

K.: Kas rügemendist on Eestile ja eesti rahvale tegelikku tuge Eestisse mineku korral või kujuneb sellest ainult sakslaste taganemist kattev väeosa?

V.: Ei tea ütelda.

K.: On kuulda, et sakslased kavatsevat tagasiminejaid amnesteerida poliitiliselt. Kas amnesteeritakse asjaomaseid tagasiminejaid ka Saksa sõjakriminaal-seaduste mõttes, nagu desertöörid jt.?

V.: Tuleks arvata.

K.: Kas on mingit kirjalikku kokkulepet ja kes on eestlaste poolt kokkuleppivaks pooleks?

V.: Eestlasi ei ole kokku leppinud. Lepe on toiminud soomlaste ja sakslaste vahel. Uhtegi eestlast ei tea selle kokkuleppe tegemise juures olevat olnud.

K.: Kas meie jaoks Eestis relvi on?

V.: Noh, peaks jätkuma.

K.: Milline on sõjaline ja poliitiline olukord Eestis?

V.: Sakslased Baltimaadest välja ei tagane. On teateid, et tuuakse vägesid juurde.

K.: Kas ei ole ka karta Soome ja Vene vahelist rahutegemist? (Rindel äratas tähelepanu vene lennukite tulistamise keeld, mille põhjal tulime arvamisele, et midagi kahtlast on teoksil. Sellest seigast johtus ka küsimuse esitamine. — K.)

V.: Rahu tegemisest Venega ma midagi ei tea.

Edasi märkis saadik, et Eestisse tagasiminejale antakse konfiskeeritud varandused tagasi. (Nagu oleksid soomepoisid olnud varakad pangahärrad, majaomanikud või võrtspoodnikud!)

Kõneluse jätkudes tähendas saadik A. Varma, et Eestist on 14. 8. 1944 tulnud raadiogramm järgmise sisuga:

„Rügemendi siiatoomiseks siinsete võimude nõusolek olemas. Saate kohe. Võimalikult täna-homme. Rügement jääb kokku. Tingimata koos relvadega. Viimased

Sõjakooli Õpilaskonna juhat. Esireas vasakult teine kirjutise autor K. A. Kadak, soomlane ltn. Jokipii, Ignas Tõrmaküla; teises reas teine Vello Pekomäe, I. Netliv, Imant Rebane ja A. Juurup.

kas või erilaevaga." Eesti Rahvuskomitee. Raadiogrammi ümber tekkis järgmine keskustelu:

K.: Raadiogramm näib sisaldavat pakilise kutse koju. Kas tuleb siis minna või mitte?

V.: Mina ei tea.

K.: Raadiogramm teeb rõhutatult tingimuseks, et relvad oleksid kaasas kas või erilaevaga. Meile Soome väejuhatuse poolt relvi kaasa ei anta. Kas siis ikkagi tuleb minna või mitte?

V.: Nähtavasti tuleb minna. Kuulsin, et meeste olla Eestisse jõudmisel lubatud puhkust.

K.: Hea seegi.

(Hiljem olen Rootsi põgenenud Eesti Rahvuskomitee liikmeilt püüdnud saada üksikasjalisemat selgust kõne all oleva raadiogrammi kohta. Tänapäevani ei ole mul õnnestunud kohata ühtki RK liiget, kes raadiogrammist või selle saatmise otsusest vähematki teaks või mäletaks. Käesolevate ridade kirjutaja (ja eesti avalikkus) oleks vabasse maailma pääsnud endistele RK asjast informeeritud liikmeile suurema selguse eest tänulik veel tänapäevalgi. — K.)

Edasi jatkas saadik A. Varma:

„Kindral E. Heinrichsi jutu järgi olevat viimane sakslasilt küsinud, kas ja milliseil tingimusil antakse eesti vabatahtlikele andeks. Saksa kindralihärra olla vastanud, et ega nad karistama hakka. Muud lubada ei saavat. Soome peastaabi ülem kindral E. Heinrichs lisanud, et soomlased on harjunud sakslasi mitte usaldama ning ei soovita tagasi minna. Aga soomlased ei takistavat ka mitte.“

Selle mitmeski mõttes selgitava kõneluse järele saadik A. Varmaga, millise kõneluse üksikasjad täpse informatsiooni edasiandmise huvides panin kirja kohe pärast kõnelust, olime vānr. I. Arensiga ühel meelel, et selliseil tingimusil eesti vabatahtlikud Eestisse tagasi minna ei saa. Otsustasime sõita Hangosse rügemendile vastu ja olukord rügemendi ohvitserkonnale ette kanda.

19. augusti õhtul, kui kella 12 paiku Hangosse päralt jõudsimel, oli osa kompaniisid juba otsaga laevas. Jaamahoone mõõdukas hämarus viimseid relvade ja varustuse ühtsusi. Liiksumise koos meestega sadama suunas. Meeli haaras mingi ehamäärane paratamatuse tunne. Tundsin, et toimub midagi põhiliselt ekslikku, aga samas midagi, mis on õige ja ilus, sest keegi ei tohiks võtta sõdurilt õigust kaitsta oma halvast olukorras maad veelgi halvema eest.

Lööma ajal pole aega kuulata ja arutada üksikasju, neid klaaritagu hiljem. Ometi südame ja mõistuse lainel käisid tol hetkel risti.

Mul oli kaasas saadik A. Varma käest saadud Eestist saadetud rügemendi lipp. Selle ära andnud ja lipule auvalve korraldamise järel asusin otsima oma sõpra, hiljem Tartu all saadud raskeisse haavadesse surnud kapten V. Pärlini. Leidsin ta meeste rühmast, kellede hulgas seisis ka kpt. K., vānr. H., vānr. O. ja mõned teised.

„Noh, kuidas on?“ küsis V. Pärlin.

„Ära ole hull, et lähed Eestisse,“ vastasin.

„Soomlased ja sakslased on üle eestlaste peade kokku leppinud ja mineku tingimused ei kindlusta meile vähematki. Peale suulise lubaduse meid mitte kinni panna ei ole garanteeritud midagi. Mis kasu võib sinust või minust olla Eestis? Ära mine!“

„Ei lähe. Odraks, too mu seljakott laevast ära. Ma ei lähe.“

Kapten K., kes seisis meie kõneluse juures, pöördus kpt. Pärlini poole:

„Sa pead minema. Mis ütlevad sakslased, kui näevad, et ühtki vanemat eesti ohvitseri ei ole poistega kaasas? See tekitab äärmist võõrastust ja piinlikkuse tunnet. Sa pead minema!“

Kapten Pärlin lõi kõhklema.

Mina omakord: „Mis lähevad sulle korda sakslased või nende piinlikkuse tunne? Miks ei lähe kpt. K. ise? Tema on ka kapten, lase lähe!“

Järgjekordselt kinnitas V. Pärlin, et ei lähe.

Siis tuli kpt. V. Pärlini vana Idarinde võitluskaaslane vānr. H. Ta kutsus kpt. Pärlini kõrvale ja kõneles. Mida täpselt, ma ei kuulanud, aga kõneluse järel ütles V. Pärlin, et läheb siiski.

„Siin on raske nõu anda,“ ütlesin. „See on nagu kommude ajal metsaminek. Kas lähed või ei, on lõppude lõpuks igamehe enda otsustada. Võib olla, ootab sind sinu õnn Eestis.“

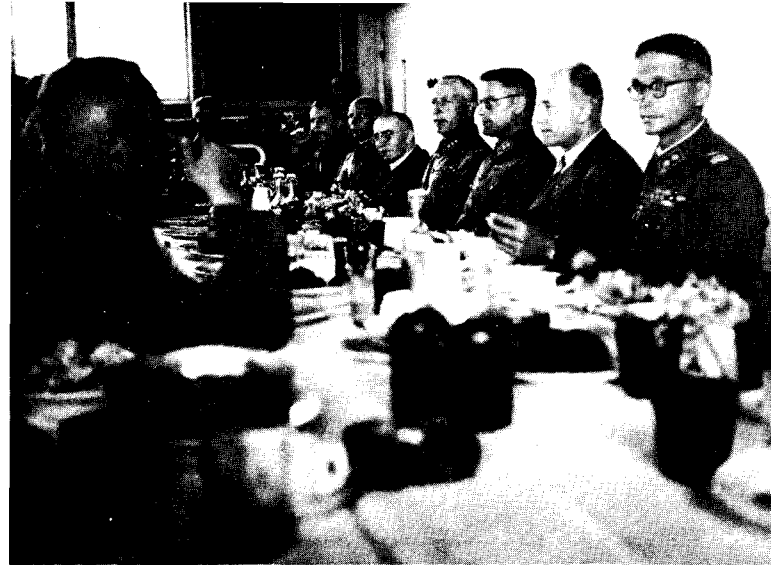
„Jah, ma lähen. Mina ohverdan enese —“

Nende viimaste edasi-tagasi kõikumise ja mitmetpidi mõtete saatel suruti sügisöö hämaruses viimseid tugevaid käepigistused ja sooviti viimased soovid. Soomepoiste rügemendi peatükk Soomes oli jõudnud lõpule.

Sündmuste kulg on käesoleva kirjelduse viinud üksikasjadesse. Aeg on tulla tagasi vaatama neid poliitilisi tagajärgi, mida tekitas rügemendi tagasimine Eestisse.

Sõjakooli lõpu-koosviibimine.

Pildil soome ohvitseri ja Eesti saadik Aleksander Varma.

JR 200 poliitiline osatähtsus oli olnud märksa suurem kui umbes paarituhande mehe sõjaline tähtsus. Seda ta enam ei olnud. See oli kustutatud poliitilise pimedusega löödute poolt. Eesti rügemendi Eestisse mineku poliitiliseks resultaadiks oli rügemendi faktiline äraminek anglosaksi joonelt ning asumine Hitleri-Saksa joonele. Meile, eestlastele, oli tookord ja on ka praegu selge, et vähematki ei muutunud meeste meelsuses. Aga siin maailmas ei arvestata mitte sõnu, vaid tegusid. Eestisse minekuga olime andnud maailmale teada, et JR 200 erihoiakul on lõpp ja nüüdsest peale on Eesti ja Saksa huvid ja lootused ühised ning meie võime võidelda koos ja kõrvuti. Et meie kõigepealt võitlesime oma riigi, rahva ja maa vabaduse eest, seda meile endile nii olulist seika, oli ja on veelgi raske teha selgeks maailmale. Sellise, rahvusvahelise poliitika mõttes erivarjundi mõistmiseks ja aktsepteerimiseks puudusid olulised eeldused meie oma poliitilise ja sõjalise jõu mõttes. Meil ei olnud ei oma valitsust, ei oma sõjalist ülemjuhtimist ega midagi muud, mis meist teinuks sõdiva poole. Meie, eesti vabatahtlikud Soome armee, muutusime tegelikult Saksa armee osaks, kes pidi tegema seda, mida käskis Saksa väejuhatuse. On meelde tuletamagi selge, et Hitleri-Saksale ja ta okupatsiooni võimudele Eestis tähendas saksavastase meelsusega rügemendi likvideerimine tähelepanu äratavat poliitilist võitu.

Eelpool kirjapandud seisukohad said mitmekordselt kinnitatud hilisemate sündmuste ja selle kohtlemise poolt, mille osaliseks said soomepoised Eestis tegelikult. Naeruväärseist Hitleri truudusevandeist alates

kuni vähehaaval viimse soome armee tunnismärgi kõrvaldamiseni mundri osagi näol kõneles kõik täielikust tasaliitamisest. Rügemendist ei jäänud enam järele rügementi. See pillati hoolimatult kolme ossa ja vaid ühel osal võimaldus võidelda.

Siinkohal tundub ülearusena asuda veelkordselt tähtsustama soomepoiste kojuminekus avaldunud isamaalist meelt. Soomepoistele oli kojumine rahva raskel ja lootusvaesel tunnil iseenesestmõistetavaks asjaks. Ühelgi soomepoisel ei ole ses mingit kahtlust ja käesolev ei kõnele sellest. Vaatamata küsimuse poliitilisele poolele jääb kojumine isamaarmastuse õilsaks eeskujuks üle aegade.

Jääb üle küsida, milline oleks võinud olla rügemendi saatuse võimalik alternatiiv Soome jäämise korral. Olen kuulnud Soomele alandavaid mõtteavaldusi, nagu oleks mehed sellekohase nõude puhul antud venelastele välja. Selliste arvamiste avaldajad ilmutavad vaid nende endi madalust. Peetagu mees, et 1944. aastal seisis Soome veel relvad käes. Kõnesolnud saatuslikel päevil oli mul rügemendi edaspidise saatuse suhtes mõttevahetust ka nende Soome asutiste ja nende juhtidega, kes aitasid eesti vabatahtlikke organiseerida ja kelle teeneks jääb, et rügement tuli toime. Nende meeste mõtteis liikus juba kavatsus rügemendi koondamiseks Põhja-Soome arusaadavil kaalutlusil. Pean oma mitmetahuliste kogemuste põhjal Soomes ütlema, et Soome ülemjuhatuse kui ka kõik teised juhtivad instantsid kohtlesid eesti vabatahtlikke Soomes korrektselt ja suure arusaamisega meie vajadusist. Muidugi lahendus soomepoiste Eestisse tagasisiirdumisega rügemendi ole-

Pärast pingutavat õppe-tegevust on välikatla sisu eriti hinnatud.

masolu keerukas probleem soomlasile rahu tegemise hetkeks lihtsalt. Et soomlased meie huvides oleksid pidanud tegema meie „kõigi rahvuslike ringkondade“ soovil toimuvale rügemendi tagasimineku takistusi, oleks nõuda liialt palju.

JR 200 likvideerimise järel rügemendi ülema poolt sõjaarhiividesse talletatud aruandes rügemendi tegevuse kohta sõnas ta muu seas:

„Rügemendi üldise poliitilise meelsuse ja orientatsiooni kohta tuleb tähendada, et see oli üldiselt orienteeritud sõbralikult anglo-saksidele. Liitlaste võidus nähti võimalikku vabadust ka oma kodumaale ja Eesti iseseisvuse restaureerimist. Selles mõttes oli rügemendi meelsuses tugev erinevus Soome üldisest ja ametlikust joonest, kuna Soome oli relvavendlikes side meis Saksaga.“

Ja teisel:

„Rügemendi Eestisse tagasimineku otsused olid tehtud üleskoetud tundmuste, mitte mõistuse seisukohalt, kuna Eestisse mineku tingimused ei olnud kuigi selged ja täpsustatud rääkimata selle sammu otstarbekohasusest kaugemas poliitilises perspektiivis. Võib-olla, oli tundmustest ja kihutus-tööst tingitud otsus — siirduda Eestisse — eesti rahvuslike ringkondade seisukohalt vaadates väeosale nii vähesoodsail tingimustel kardinaalseks poliitiliseks eksituseks, kuid pärisvastuse annab alles tulevik.“

See rügemendi ülema aruanne on kirja pandud augustikuus 1944. Nüüdseks on toorkordne tulevik juba ammugi jõudnud oma vastuse ära anda.

Teisest maailmasõjast on möödunud pea kakskümmend aastat, aga selle sõja tekitatud segadused ja ebakohad rahvusvahelises elus ei ole kaugeltki kõrvaldatud. Enam kui tänane on homme tulvil aina pausivaid riikide, rasside ja rahvaste vahelisi ideoloogilisi ning võimupoliitilisi vastuolusid, mis kõik koos moodustavad selle potentsiaalse tuleara riida, millise ümber käesoleva rahvusvahelise poliitilise madalseisu põhjustanud riigid ja riigimehed käivad lahenduskartvate nägudega. Viimne sõna enne „tuhandaastase rahuriigi“ saabumist on veel ütlemata. Viimne sõna ka Eesti tuleviku kohta on samuti ütlemata. Millise tee valib ettenähtavate tuleviku eventualiteetide valgel Eesti?

Soome vabatahtlikud Eestis ja eesti vabatahtlikud Soomes on möödunud poolsajandi kestel kaks korda näidanud teed. See on — Eesti-Soome koostöö tee. Ka paguluses oma aega ootavate relvakandjate meeste kojumineku realistlikemaks koduteeks jääb tee Soome kaudu, kui mitte taas ei taheta taluda võõrakeelseid sõjalisi ja poliitilisi komandosõnu.

Saabuvast kohtupäevast peab ühtlasi sama see päev, mil seljaga vastu merd seisvate soomesoo hõimude sajandeid kestnud retrogressioonile läände tuleb lõpp ning algab soomesoo kogumine ja poliitiline koostöö. Neil eelolevail aegadel muutub suursoomeline visionaarne aade taas reaalsuseks ning soomepoiste kantud usk elavaks. Loodame, et see päev ei ole kaugel.

19. 8. 1964.

Evald Uustalu

KAHEKÜMNENDAL AASTAPÄEVAL

JR 200 asutamise kahekümndal aastapäeval on Rügemendi Sõprade Seltsi juhatus palunud mind kõnelda eesti vabatahtlike liikumisest Soomes Teise Maailmasõja ajal. Arusaadavalt põhjusil ei saa siin tulla küsimusse mingi ajalooline ülevaade. See nõuaks ka kõige lühemal kujul rohkem aega kui meil on kasutada. Õnneks ei osutu aga see ka vajalikuks, kuna eelmisel aastal ilmus koguteos „Eesti riik ja rahvas II Maailmasõjas“ kümnendas vihus värikirja Rain Rebase poolt koostatud vastav kirjutis. Seepärast on minu kavatsuseks siin piirduda ainult mõningate valitud osadega, mis tunduvad olulistena meie liikumise arengus ja mis üldse mitte või ainult möödaminnes leidsid puudutamist nimetatud trükis ilmunud ülevaates.

EESTI VABATAHTLIKE LIIKUMISE ALGUS SOOMES

Sissejuhatuseks oleks meil põhjust juhtida tähelepanu sellele, et eesti vabatahtlike liikumine Soomes on saanud endale kindla koha eesti rahva ajaloos. Seda puudutavad kõik peale sõda ilmunud ulatuslikumad eesti ajaloo käsitlused ja viimase Stockholmis peetud Tartu ülikooli aastapäeva aktusel sai teatavaks, et prof. Adu Lütis on määranud suurema summa selle ajaloo uurimiseks. Sel tähelepanul, mis mitmeti ületab meie liikumise osatähtsuse on loomulikult oma põhjused. Järgnevas on minu püüdeks neid põhjusi selgitada. Selleks tuleb meil siirduda tagasi aastasse 1943, mil eesti vabatahtlike liikumine Soomes algas. Teatav arv eesti mehi ja poisse oli küll põgenenud üle kinnikülmanud Soomelahe jää juba esimese N. Liidu okupatsiooni ajal ja samuti jätkus Soome põgenemine vähesel määral ka Saksa okupatsiooni esimesil aastail. Sellest hoolimata võime selle liikumise alguseks pidada 1943. aasta aprillikuud. Enamuse varemast Soome tulijaist ei sattunud nimelt üldse armeele. Mõned siirdusid edasi Rootsi, mõned said Soomes peatusloa eraisikuina ja mõned, eriti just need kes olid tulnud aastail 1941-42, saadeti Saima kanali parandustöödele. Viimaste elu- ja töötingimused seal osutusid kahetsusväärseks. Nende töökaaslased Saima kanali juures osutusid enamuse kommunistlikult häälestatud elementideks, kelle liikumisvabadus oli piiratud. Samades tingimustes tuli elada ka eestlastel, millele lisandus veel asjaolu, et nende vahekorrad oma soomlasist töökaaslastega kujunesid pingelisiks. Kõik see ainult suurendas Soome tulnud eesti noorte soovi võimalikult kiiresti armeesse pääseda, mis-suguse eesmärgiga nad ju kodumaalet olid lahkunud. Nagu nüüd tagantjärele vaada-

tes esialgu paistab tuligi muutus Soome ametivõimude poolt Eestist põgenenute suhtes rakendatud poliitikas toime peamiselt äsjamainitud grupi tegevuse tagajärjel. Nende keskel leidis mitmeid üliõpilasi ja algkooli-õpetajaid, kes kirja- ja keeleoskajaina nii ametiasutusi kui ka oma väheseid isiklikke kontakte Soomes pommitasid palvekirjadega. Need püüdlused andsidki tagajärgi 1943. a. alul. Vähe enne seda olid nad saanud kontakti Vallila rügemendi III pataljoni ülema major Claes Gripenbergiga, kelle alluvate seas juba olid mõned endast hea mulje jätnud eestlased. Soome marssal Mannerheimi õepojana omas major Gripenberg tavalisest pataljoniülema suuremaid võimalusi intervenueerimiseks ning tema isiklikul vastutusel saadetigi Saima kanali töögrupp Karjala kannasele, kus neist moodustati Vallila pataljoni luure ja löögüksus — „jäägri jõuk“. Samal ajal kui varemaste Soome tulnud eesti sõjateenistushimuliste noormeeste küsimus sel moel oli soodsalt lahenenud hakkasid niipea kui jääolud seda lubasid Soome randa saabuma paate uute tulijatega. Esimese paari nädala jooksul kogunes Helsingisse juba enam kui kompanii suurune meeste rühm. Aprilli keskel tuli toime ühe Soome parlamendiliikme ettepanekul otsus, mis võimaldas eesti vabatahtlike võtta Soome armee teenistusse. Sellele otsusele olid eelnenud kapten Inkise poolt peetud läbirääkimised Saksa ühendusohvitseriga Helsingis, kes lõpuks pidi mõnema, et kui sakslased Eestis ei jõua piire nii valvata, et eestlased tulema ei pääseks, siis on tõepoolest lihtsam, kui nõustuda nende Soome armeesse vastuvõtmisega. Kuigi kõik need telgitagused jäid Soome sõita soovijatele teadmataiks kujunes see siiski stardipauguks omamoodi rahvasterändamisele väikestes kaluripaadides üle Soomelahe. Ja nii koguneski umbes kuue nädala

jooksul ligemale ühe pataljoni suurune üksus eestlasi Karjala kannasel asuvasse Jalakala õppelaagrisse.

SOOME SIIRDUMISE PÕHJUSED

Seda „rahvasterändamist“ põhjustasid peamiselt muutunud olukorrad Eestis. Kui varasemal Soome minejail ei olnud muud põhjust kodumaalt lahkumiseks kui opositsioon sakslaste vastu ühelt poolt ja Soome ja selle vabariigi sõjaväe imetlemine teiselt poolt, siis olid 1943. a. aprillis põgenenuil juba sundivam tõukejõud kodumaalt lahkumiseks. Selleks oli sakslaste poolt rahvusvahelise õiguse vastaselt välja kuulutatud teatavate aastakäikude mobilisatsioon. Kuigi seda kutsuti tööteenistuseks, selgus õige pea, et mobiliseerituid on võrdlemisi väikesed võimalused tööpataljonidesse sattumiseks. Peale vastuvõtukomisjonides avaldatud surve osutusid tööteenistuse tingimused selliseks, et noortele tundus mõistlikumana „vabatahtlikult“ alla kirjutada Eesti Leegioni astumise sooviavaldusele. Ka reservohvitserid ja allohvitserid olid oma töökohtades sunnitud allkirjades andma vastavale sooviavaldusele, kuigi nende teenistussektsumine toimus ainult tarviduse järgi, lükkudes enamal juhul määramatule ajale edasi. Paljud neist, veel enam aga noormehi mobilisatsiooni alla kuuluvaist aastakäikudest — üliõpilasi, gümnaasiumi viimaste klasside õpilasi, aga ka kalureid, töölisi ja ametnikke, ei soovinud sattuda Saksa sõjaväkke aga eriti mitte SS üksustesse, kuhu tol ajal kõik välismaalased püüti paigutada. Enamus neist sai küll aru kommunismi vastu võitlemise tarvilisusest ja suur osa olidki seda juba 1941. a. suvel teinud. Tol ajal teatavasti võttis ka Saksa „Wehrmacht“ eestlasist vabatahtlikke oma ridadesse ja pealegi selliseil soodsail tingimustel, et nad sõjategevuse Eesti piiridest välja kandudes võisid tagasi pöörduda eraldi. Peale selle oli suvesõja võitlustest osa võetud Omakaitse üksustes ja metsavendadena. Kuigi eesti noorsoo võitlustahtes ei olnud vahepeal muutust tekkinud, suhtusid nad küsimusse 1943. a. kevadel siiski hoopis erinevalt. Eesti noorus oli rängalt pettunud sakslastes, kuna need ei olnud Eesti iseseisvust lasknud taastada. Saksa püüdlus Eestist teha oma käsualust maad oli vahepeal saanud ilmseks väljaspoolt igasugu kahtlust. Sealjuures oli aga eesti noorsoo hulgas säilinud väike lootus, et kui sakslaste sõda Venemaal kujuneb raskeks, mille märgid hakkasid ilmema juba

varakult, siis vajavad nad jällegi eestlaste abi. Selle abi vastu — nii loodeti, saaks siis ehk Eesti iseseisvust ikkagi restaureerida. Nüüd oli see lootus luhtunud. Sakslased mobiliseerisid ilma igasuguse kompensatsioonita eestlastele. Sel viisil kujunes sakslaste järeleandmatu okupatsioonipoliitika üheks olulisemaks eesti vabatahtlike liikumise tekkimise põhjuseks.

SOOME SIIRDUMISE LÕPP JA TAGASIPÖÖRDUMINE EESTISSE

Mida laiaulatuslikumaks ja rangemaks saksa mobilisatsioon läks, seda rohkem eesti noori Soome tuli. Suurim oli Eestist põgenemine 1943. a. sügisel, kestes kuni Narva vallutamiseni Punaarmee poolt 1944. a. alul. Kuigi ületulek mõnevõrra jätkus ka peale seda ei saa neid hiliseidki tulijaid mingil moel pidada kargureiks. Nad läksid nagu varemadki tulijad Soome Peamaja Vabatahtlike Büroosse, kust nad JR 200 käsutusse edasi saadeti. Ja kui s.a. sügisel igal mehel tuli ütelda kas ta soovib Eestisse tagasi minna või mitte, siis kuulusid need hilised tulijad peaaegu viimase meheni tagasiminejate hulka. Igal juhul on allakirjutatu isiklikuks muljeks, et suur enamus Soome jääjaist tulid nende hulgast, kes olid saanud kõige varem.

JR 200 tagasimineku idee tekkis meeskonnas hulgas üheaegselt Punaarmee Narva jõudmisega. Siis ilmusid esimesed sõdurite delegatsioonid juhtkonna juurde ning varsti hakkas esinema jooksuminekuid, kellest küll ainult mõned üksikud enne rügementi Eestisse jõudsid. Rügementi ootas Eestis suur pettumus. Häda ei olnud sakslasi põrmugi targemaks teinud ja JR 200 hajatati. Rindele pääses ainult I pataljon, kuna II pataljon, samuti enamus Soomes ohvitseri ettevalmistuse saanud noori väeridke paigutati uuesti õppelaagrisse. Mida nad seal veel pidid õppima ei saanud kellelegi selgeks. On üldse küsimus kas Eestis tol ajal leidis üksusi, mis oleksid olnud parema koolitusega metsamaastikus opereerimiseks kui oli seda JR 200. Aga ka selleski olukorras tegi rügement oma prima. I Pataljon viis edukalt läbi ühe vastupealetungi Tartu lähedal säilitades hoolimata suurtest kaotustest võitlusrõõru ja püüdes hästi koos kuni selle hajutamiseni pataljoni ülemal poolt keset üht Kesk-Eestis asuvat sood täiesti lootusetuks muutunud olukorras. Kehra õppelaagrist tulnud vabatahtlikud asusid omal algatusel positsioonile Tallinna ette ja seejärel uuesti Keila juures, kus

Kapt. K. Talpak
suusavõistlust
jälgimas.
Taavetis 1944.

nende kaevikud tuli vallutada rünnakuga. Ainuke, mida me sealse üksuse saatusest praegu teame on poolelijäänud telefonikõne tagalasse, mis lõppes hüüatusega: „— nüüd on venelased juba kaevikuil!“

JR 200 KOOSSEIS

Soomest tulnud eesti vabatahtlike võitlusrõõru pidas igal juhul vastu lõpuni ja see ei ole nende süü, et seda paremini ei kasutatud. Aga JR 200 omas ka erakordselt head sõdurimaterjali. See tundub ka loomulikuna, kui mõtleme sellele kuidas see rügement rekruteerus. Oli ju varem kirjeldatud olukord teostanud loomuliku selektsiooni initsiatiivi ja julguse suhtes. Üle lahe pääsemine 1943. a. polnud kerge. Kaluritega ja endiste piiritusevedajatega, kes seda liiklust korraldasid oli raske kontakti saada ja alates aprillist 1943 oli põgenemiskatselt tabamise eest karistuseks sunnito. Hiljem, kui hakkasid paadid Soomest Eestisse meelele järele sõitma muutus põgenemine lihtsamaks, aga teatud annuse individuaalset initsiatiivi ja julgust nõudis see üritajailt ikkagi. Pealeselle esindasid eesti vabatahtlikud Soomes üht teist selektsiooni, mida võiks nimetada ideoloogiliseks või kui tahetakse ka poliitiliseks. Enamus, või vähemalt tähelepanav osa neist kuulusid nn. „kolmanda võimaluse“ pooldajate hulka. Ja allakirjutatu arvamiseks ongi, et eesti vabatahtlike liikumine Soomes on saavutanud oma koha eesti rahva ajaloos just tänu sellele, et see kujunes „kolmanda võimaluse“ ideoloogia kõige silmapaistvamaks kandjaks.

„KOLMAS VÕIMALUS“

Et „kolmas võimalus“ oli eestlaste peamine poliitiline liin II maailmasõja ajal,

selles on vähe kahtlust. Et see ühtlasi oli utoopiline (või naiivne, nagu seda nimetasid teistimõtlejad) ei muuda ses asjaolus midagi. Sellesse suhtutakse veel tänapäevalgi eestlaste hulgas respektiga ja seda mitte vähe just mõtte eluvõõrsuse tõttu. Ei tohiks ka nii raske olla mõista mikspärast. Kui Eesti N. Liidu poolt okupeeriti, siis kutsuti eestlasi tunnistama N. Liitu oma „laiaks kodumaaks“. See üleskutse ei võinud palju pooldajaid ja selle kõige populaarsemaks vastukõlaks sai lorilaul, mis algas sõnadega „Nüüd Eesti piir käib vastu Hiina müüri“. Mõnevõrra suurema vastukõla osaliseks sai järgmise okupandi lubadus anda igale rahvale koht tulevases Suur-Euroopas vastavalt tema panusele kommunismivastases võitluses. Aga kuna sakslaste lubadused jäid väga uduseiks ja kuna nende rumal okupatsioonipoliitika hävitas igasuguse usalduse, siis ei jäänud eestlastele, eriti aga noorusele, palju midagi üle kuhu see oleks saanud oma lootusi kinnitada. Sesse tühi- mikkul tuli soovmõtlemine. Eesti noorus tahtis uskuda ja loota, et ajalugu kordub ja et Venemaa ja Saksamaa varisevad kokku enam-vähem samaaegselt — täpselt nii nagu oli sündinud I maailmasõja lõpul. Kui aga see sünnib, siis vajab Eesti oma iseseisvuse taastamiseks teguvõimsaid ja relvade kasutamises koolitatud sõdureid. Niisugune oli eesti noorte loogiline, ühtlasi küll ka sinisilmaline, aga seejuures kahtlemata pateetiline arutlus neil aegadel. Sesse „kolmandasse võimalusse“ tahtis üks osa eestlasi, eriti aga eesti noorus uskuda. Ja muidugi oli see rohkem usk kui mingi praktiline poliitiline liin. Ent nii kaua kui oli veel olemas võimalus, et see usk täitub, nii kaua oli ka teatud võimalusi praktiliseks

tegutsemiseks. Üheks neist võimalust oli vabatahtlik sõjateenistus Soome armees ja sellest võimalusest haarasid kinni mitutuhat noort eesti meest kõigi eesseisvate raskuste — saksa piirivalve, politsei, merekõbulike paatide vähesuse jne. kiuste. Igal juhul on tõsiasi see, et enamus eesti vabatahtlikest Soome armees uskus „kolmandasse võimalusse“. Uhedele oli see usk olnud üheks olulisemaks tõukejõuks Soome siirdumisel, teised olid selle omandanud JR 200 ridades.

See on allkirjutatu arvamist mööda peamiseks põhjuseks miks Soome armees teeninud eesti vabatahtlikele on osaks saanud selline tähelepanu meie avalikkuses. Nagu üteldud, ületab see tähelepanu nii meie arvu kui ka saavutused lahinguväljal. Kuigi ka meie saavutused pole kaugeltki tähtsusetud tuleb silmas pidada, et Saksa sõjaväe ridades võidelnud eestlaste arv oli enam kui kümnekordselt suurem ja samuti ei saa meie oma lahingute ägeduselt endid võrrelda Eesti Legerioni omadega. Hoolimata kõigest sellest võime siiski väita, et JR 200 mälestus hiilgab tugevamini eesti rahva teadvuses. See saab vaevalt oleneda mingist muust kui sellest, et eesti vabatahtlikud Soome armees esindasid kõige lähemalt neid ideaale, mis olid omased eesti rahva suurele enamusele.

KOKKUVÖTE

Soovides lõpuks lühidalt kokku võtta eel esitatud mõttekäigu tähtsamaid punkte, ei tea ma selleks sobivamat viisi, kui et ette lugeda vänrikki Aleksander Terrase poolt juba a. 1954 (koguteoses „Minevikust tulevikku“) avaldatud kirjutise inglisekeelse kokkuvõtte mõnevõrra lühendatud tõlge. Kuigi see kirjutis on lühikene — ainult kaks ja pool lehekülge ning selle kokkuvõtte veelgi lühem, sisaldab see ometigi kõik tähtsamad punktid sellest, millele ma täna siin olen püüdnud tähelepanu juhtida. Vänrikki Terras kirjutab: „Eesti kuulutas end II maailmasõja puhkedes neutraalseks. Maa geopoliitiline asend oli aga selline, et neutraliteeti ei saadud kaitsta. N. Liidu esimene okupatsioon näitas eestlastele, kes oli nende suurim vaenlane ning muutis nende hoiakut neutraliteedi suhtes. See vallandas vastava tegutsemise ja kui sõda jõudis Eesti piiridesse, said eestlased küll võimsa liitlase, ent ilma et nende ihaldatav iseseisvus oleks taastatud. Eesti noorus ei saanud nõustuda antud alternatiividega — jääda

üheks provintssiks kas N. Liidu või Saksa „eluruumis“. Samuti ei kuulunud nende ideoloogiasse vallutada Venemaad. Kõik see põhjustas raskusi saksa okupatsiooni võimudega, kes lõpuks kuulutasid välja sundmobilisatsiooni. Mobilisatsioonist pääsemiseks põgenes umbes ühe aasta jooksul üle 3000 mehe Soome, kelledest enamus astus vabatahtlikult Soome sõjaväkke. Võidelda ühise vaenlase vastu ja samaaegselt aidata oma vennasrahvast näis olevat arusaadav ja loogiline tegutsemine.

See loogika kehtis siiski ainult nii kaua kui olukord Eestis jäi muutumatuks. Kui Punaarmee teistkordselt lähenes Eesti piiridele sundis seesama idee neid tagasi pöörduma kodumaale ja nii neist enamus tegi.

Põgenemine Soome, võitlus Soome armee ridades ja tagasipöördumine kodumaale kui see oli hädahoitu sattunud, moodustavad ühe ja sellesama tegutsemise kolm faasi, millega eesti noorus demonstreeris oma hoiakut balti dilemma suhtes. See oli „kolmas võimalus“, mida nad eelistasid kahele teisele võimalusele, mida dikteerisid okupatsioonivõimud. See tõsiasi, et „kolmas võimalus“ ei realiseerunud ei vähenda ideet enda väärtust, mis tugineb rahva enesemääramise õigusele.“

Kõik need siin esitatud asjaolud on meile JR 200-sse kuulunuile ju vanast ajast teada ja tuntud. Sellest hoolimata oli siiski vajalik neid siin meie 20-ndal aastapäeval esile tuua. Nende ideede eest jättis enamus meie kaasvõitlejatest oma elu ja langenute nimel tuleb meil ellujääjail järelejätmatu kinnitada, et nende usk oli omakasupüüdmatu, puhas ja õige. See on meie moraalne kohustus. See kohustus ei ole meile raske kanda tänu Soome armeele, kes võitles õiglase asja eest õigel viisil. Palugem seepärast meie lugupeetud rügemendiülema, eversti Eino Kuuselat võtta vastu meie tänu Soome sõjaväele, kes tegi kõik, et me saaksime selle ridades hea ja põhjaliku koolituse. See ei olnud ei soomlaste ega ka mitte meie süü, et kõik meie pingutused osutusid asjatuiks. See vaim, mis tiivustas meid nii Soome kui ka Eesti võitlustandritel ei ole surnud. See elab edasi paljude eestlaste südames nii kodumaal kui ka siin paguluses. See tiivustab ja annab jõudu järgnevatele sugupõlvadele, kes ükskord kindlasti saavutavad oma sihi ja teostavad „kolmanda võimaluse“, missuguse kuju see idee seks ajaks ka ei peaks olema omandanud.

TAGASI TAAVETISSE

Pärast sõda on mul kaks korda Soome asja olnud. Mõlemal puhul, siis 1958 ja 1963, olen Stokholmi ja Helsingi vahet sõitnud laevaga ning Soome pealinnast edasi ja ringi liikunud autoga. Sisemaal oleks ajavõiduga arvestades odavam ja mugavam kasutada lennuühendusi. Maanteede olukord on viimase viie aasta vältel palju paranenud. Eriti kehtib see peateede kohta, mis veel 1958 olid enamuses kitsad, auklikud ja tolmavad nagu külavaheteed veel praegugi. Raudteede veerev koosseis on iganend. Vagunid puupinkide ja tõmbetuuleliste akendega justament samad, milledes JR 200 augustis 1944 Käikisalmist toimetati Hangö sadamasse. Muidugi, inimeste teeks ei kasuteta enam loomavaguneid, nagu siis kui 130 vastülendet reservlipnikku paar nädalat enne Hangö-matka kuljetati Niinisalost Laadoga äärde. Kaubarongid on ju paljunäinud liiklusvahendid. Neis veeti tapikorras 5% eesti rahvast Siberisse ja üle 50% euroopa juutidest Hitleri surmalaagritesse. Me sõitsime tookord vabade meestena, rōkatasime laulugi ja lõime pikemate peatuste vältel raudteejaamades meelisklevatele plikadele külge. Tahan ainult ütelda, et need, kes sellast kollektiivtransporti pole kogend ei tea viimasest sõjast pooli asjugi.

Nüüd tuleb Helsingis käia mõistuse, Puhakarjul looduse ja sinna ümberasunud idakarjalaste pärast. Taavetisse olen aga ette võtnud sentimentaalsed reisirid kui kunagine eesti vabatahtlik, kes selle asula lähemas ümbruses, nii umbes 3–40 km raadiusega ringis sai veebruarist juunikuu keskpaika 1944 sedavõrd õelat mahvi, et ta kroonilisest viiljast treeniti välja peagu kutseliseks sõduriks.

Stokholmi tsentrumit on viimased kaks kümnendit tundmatuseni muutnud. Helsingi kesklinn on nagu vanasti, ilu ja intelligentsi peab otsima äärosade moodsatest suigulinnadest. Otaniemi, Munkkivuori, Herttoniemi, Olunkylä ja Pakila on ainult üksikud vaatamisväärsed uued linnaosad ja elamukultuurilt kõrgemasemelised kui vastavad moodustised Rootsi pealinna periferias. Tendentside kohta soome tööturul ütleb kõige rohkem see tõik, et 5% töövilimisest rahvastikust on välja rännanud naabrinaasse läänes. Isiklikul pinnal tähendab see seda, et soome tööliiskonnaga olen saanud ühendust nende emakeelt mõistva

sotsiaalarstina Göteborgis. Samu töömehe oma loomingus kehastavate kirjanikega vestlen aga Helsingis ja Tampere.

Jah, see kirjanikkond on keeleteadurlikum ja palju rahvusvahelisemalt häälestet kui need soome autorid, kelledega tutvusin 1943-44. Hirm slaavi imperialismi ees pani mõndagi haritlast „Kulturträgeritele“ põlvi nõtkutama. Sellele ülegermaniseerimisel on muidugi omad kaugemad ajaloolised põhjused. Sõdadevaheline soomerootsi kirjandus oli pärissoome omast heas mõttes euroopalikum. Kahjuks viis noortele kultuurrahvastele omane moonakamentaliteet soomlasi 30-ndail aastail rootsi vähemuse vastu sihit tagantjärele täiesti arutu keeletülini. Meie kultuuripilt oli tollal märksa ilmekam ja enne muud vabameelsem. Praegu tundub, et vennasrahvad on teatud mää-

Tuttav pilt Kannakselt 1944. a. suvel

ral osi vahetand. Soomlaste kahtlemata hea tahe vähemalt kultuuriliselt suhelda ikestet lõunanaabriga on kodu-Eestit suunava vabadusevaenuliku parteiideoloogia tõttu vähemalt esialgu annud nigelaid tulemusi. Teiseltpoolt on meil Läänes viimane aeg teha järeldusi vana tunnete rajat hõimuvendluse õndsast otsast. Igasuguse tendentsliteratuuri suhtes on noored soomlased pimedad ja kurdid. Ametlikult idasõbralik nn. Paasikivi-liin pakub vaatamata poolsunnitult mööndustele praegu ikkagi ainukest võimalust demokraatliku valitsussüsteemi säilitamiseks. Soomlaste siirast huvi ida diktatuuri liberaliseerimisvõimaluste vastu ei oska sealsed „välismaaga kultuurisidemetepidajad“ muidugi ära kasutada. Pidevalt Soome läkitet propagandiste stalinistlikust koolkonnast naerdakse välja, n.eesti parteitruu kirjanduse tutvustamise eest hoolitseb ainult kommunistlik soome kirjastus „Rahvakultuur“. Vanemad eesti kirjanikud, kes veel soome kultuuri-teadvuses eksisteerivad, nagu Tuglas ja Semper, teevad seda ainult tänu oma okupatsioonieelsele loomingle.

Soome sisepoliitilise elu tänavuseks tervenemisetunnuseks on arenev kokkulepe aastaid sõjajalal olnud sotsiaaldemokraatlike gruppide vahel ja nagu mujalgi Skandinaavias süvenev lõhe kommunistlikus parteis. Titoistlikult meelestatute hulk suureneb järjekindlalt Moskva kuulekate käsilaste arvel. See soomlaste isemeelsus tugevdab kahtlemata nende välispoliitilist orienteerimisvõimet. Taolise individualismi varjuküljeks on erakonnatuusade tihti õnnestunud katsed alusetu rikastumiseks oma poliitiliste teenete arvel. Asjaolu, et Soome on praegu üks kõrgeima elukallidusega Euroopa maid ei anna mingit alibit taolisele ahnitsemisele.

Ei, Helsingist tulles on Taaveti õhk palju puhtam, inimesed rahulikumad, sõbralikumad ja avameelsemad. Selles 1000-nde elanikuga asulas peatub igapäev Helsingi-Leningradi vaheline kiirrong. Ka mina uudistan seda kahel korral, kui enne autoga raudtee ületamist tõkkepuud aeglaselt sõitva rongi möödalaskmiseks parajasti alla lasti. Kümnekonnas pikas rohelises vagunis seletas mu silm esimesel korral 7 ja teisel 11 reisijat. Need oleks ühte vagunisse mahtunud, aga prestiiži pärast hoitakse terve rong käigus. Taavetist ida poole viimane Soome linn on nüüd pärast Viiburi anastamist Lappeenranta.

Helsingist itta suundudes mereäärset maanteed kasutades tuleb Taavetisse (ja edasi Lappeenranta) jõudmiseks just enne Haminasse jõudmist kirdesse pöörata. Maa on siin sootuks hõredamalt asustet kui varem läbitud ranna-aladel. Suured metsad palistavad teed ja seda haljast seina katkestavad siin-sääli äraveoks valmis pandud palgivirnad ja küttepuusüllad. Ma ümisen endamisi omaletut viisil P. Mustapää poeemist „Ööbik Monrepos“:

Lappeenranna tee pääl oli
kalk ja kurb mu meel . . .

Ja edasi:

Lipnik langes Summa taha,
veebilil jalg on võetud maha,
Mängumees on pime nüüd ja mina
õnnetu . . .

Mustapää poeemi eeleegilise lõpposa ajalise tausta moodustas sundrahuga märtsis 1940 lõppend Talvesõda. Kui palju on veel elavate kirjas neist eesti vabatahtlikest, keda 20. a. tagasi siin Taaveti-Kivijärve-Luumäe joonel ohvitserideks ja allohvitserideks õpetati? Luumäel puhkab viimast und Ukko Pekka, kelle matustel 1944 kodusurnuaiale meiegi seisime auvalves. Nüüd on Svinhufvud kui ajalooline isiksus igapädi „persona non grata“. Mitmedki soome uuma ajaloo kirjutajad on kadunud liigse sakasõbralikkuse pärast peagu „fashistlikuks sõjaõhutajaks“ tembeldand.

Kivijärve enda ümber keeb rõõmus elu meie kunagise barakilinna vastaskaldal, kust peatee viib mööda üsna mitmest „lomaküläst“ suurepäraste suplusvõimalustega. Meie kunagised „linnaloat“ viisid mööda kitsukest metsavaheteed Taaveti kinno, arsti või hambaarsti juurde. Nüüd seda tuntud rada sõites ei kohta ma ühtki inimest. Käänaku, kust rada viis otse meie eluhoonete poole Kivijärve suunas tunnen küll ära. Kõrgete mändide vahel looklev teeke mattub kohati täiesti kasteheina. Olen kohal. Barakid on lammutatud ja nende puust pealisehitised vist mujal ära kasutatud. Alussammaste hallisegused telliskivid on laotud paarikümnesse poole meetri kõrgusse püramiidi. See on kõik, mis on järel meie väljaõppekeskusest. Kõõgist, söögisaalist ja välikäimlast pole säilind niipaljukestki.

Siin on vaikne ja rahulik olla. Rohi ja pehme sammal katavad kinni sammude kaja. Maetud ei ole siia peale mälestuste midagi. Surnud, kelle juurest ei raatsiks nii kergesti lahkuda, puhkavad kõik mujal.

Ivar Grünthal

MÄRKMEID SOOMEPOISTE KLUBI TORONTOS TEGEVUSEST

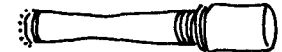
Soomepoiste Klubi Torontos jätkas oma 1964. a. tegevuses eelmisist aastaist tuttavaks saanud tavasid. Pärast jaanuaris toimunud peakoosolekut, mis andis uue teotahelise juhatus, anti kohe välja uus ajakirja number ja asuti aastapäevapeo korraldamisele.

Esimeseks ürituseks oli JR 200 20. aastapäeva tähistamine, mis johtuvalt ümarast arvust kujunes veidi erakordsemaks, kuna hõlmas pidustuste kavas ka aktuslikke elemente. Tuttav Eesti Maja saal täitus tavakohaselt endistest relvavendadest ja sõpradest, kelle mõtted 20-aastatagusele sündmusile viisid kavalised palad ja sõnavõttud. Mälestusõhtu avas esimees Paul Rabisson. Hannes Oja luges ette I. Tõrmaküla 1943. a. Võidupühaks kirjutatud lükutuse „Isamaa jääb“, millest sai rügemendile ideoloogiline alus, ja ühislaulude vahele paigutatud kavalises osas esitasid Edgar Marten, Vally Männik ja Endla Komi soomepoistest luuletajate Ivar Grünthali, Raimond Kolgi, Hannes Oja ja Arved Viirlaiu värse, millele lisaks trio: U. Mankin, E. Marten ja E. Rämmeld esitas mälestuslikke laule. Montreali meestelt tõi tervitusi Endel Ruberg, kuna kirjalikke tervitusi olid saatnud konsul J. E. Markus, Toronto Eesti Võitlejate Ühingu esimees E. Silm ja Vancouveris asuvad soomepoisd.

8. märtsil toimus 20. aastapäeva tunnetetihe mälestus-jumalateenistus Peetri kirikus langenud soomepoiste mälestustahvli juures. Pärast Eesti lipu sissetoomist süttas Ignas Tõrmaküla mälestustahvli ees olevad küünlad ja väikesed soomepoiste võsud Marju Komi ja Tarmo Lõbu asetasi roosikimbu mälestustahvli ette. Hilja Viirlaid esitas melodeklamatsioonina M. Underi „Sõduriema“ ja rügemendi pastor Oskar Puhm pidas jutluse langenute ohvrimeelsuse tähendusest. Teistkordselt tuli esitamisele E. Stafenau poolt tahvli avamiseks loodud „In memoriam“. Vaimulikule osale järgnes I. Tõrmaküla tervitus langenud vendadele, mis oli samal ajal aga teejuhi-seks elavale. Pärast jumalateenistust pakuti perenaiste poolt kohvi ja näidati M. Juhkami filmi Helsingi kalmistuile maetud

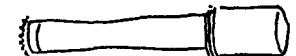
eesti sõdurite haudadest, millele lisandusid T. Vellendi filmid siinsete soomepoiste tegevusest. Öhtu sissetulek otsustati kasutada helilindi valmistamiseks, millele oleks jäädvustatud mõni eesti raamat, mida saaks ette mängida meie vanadele või invaliididele.

Suvine sündmus, suvepäevad, toimusid 22-23. augustil Lõuna-Ontario suvekodu „Seedrioru“ maa-alal. Sajuliim takistas arvukama osavõtjaskonna kohaletulekut, kuid kõigi kohaletulnute vaeva tasus meeleolukas öhtu Seedrioru äsjavalminud peahoones. Keskpäevane ilm oli siiski soe ja kuiv, võimaldades kõigi võistluste pidamise, kus kombineeritud võistluse (granaadiheide, jooksmine, laskmine) võitis Evald Blumberg 139,4 punktiga omandades Artistic Woodwork Co. poolt väljapandud rändauhinna. Teiseks tuli Karl Pärnoja 138,5 ja kolmandaks Paul Toomsalu 135,8 punktiga. Sama võistluse noortele võitis Jüri Mere-laid, omandades H. Mangi poolt väljapandud rändauhinna, teiseks tuli Heikki Oja ja kolmandaks Andrus Teene. Püstitilaskmises saavutas esikoha Eerik Nairismägi, omandades H. Mangi poolt väljapandud rändauhinna, teiseks Karl Pärnoja ja kolmandaks Alfred Tamm. Samal ajal korraldatud nooleheitmise võistluse naistele võitis Magda Rabisson, teiseks Linda Nairismägi ja kolmandaks Minna Kokla.

Pärast võistlust toimus ühine laagrisööök, misjärgi nauditi ideaalseid saunavõimalusi koos basseinis karastamisega. Enne öhtuse kava algamist asetati soomepoiste poolt lilled Eesti eest langenute mälestussambale K. Pärnoja mälestussõnavõtuga ja langetati vaikselt saju eesti lipp.

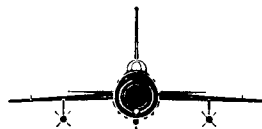
Öhtusel koosviibimisel oli palju laulu ja mängu. E. Marten esitas katke I. Talve „Juhanssoni reisidest“ ja L. Joselin organiseeris tujuülendavaid mänge.

18. sept. toimus Torontos isamaaline öhtu kol. Alfons Rebese külaskäigu tähistamiseks, mille korraldamisel ka klubi oli kaastegev. Sõnaliselt osas meenutas Karl Pärnoja episoodi Tartu rindelt. Samuti võttis

klubi osa oktoobrikuul toimunud Eesti vabaduse eest langenuile Eesti Majja asetatud mälestusmärgi avamisest, andes ka osalise lipu auvalve.

Pealeselle on klubi juhatus või liikmed mitmel korral töötanud koos teiste eesti organisatsioonidega ühiste rahvuslike ürituste korraldamisel või ülesannete lahendamisel nagu Toronto eesti suvepäevad, kus klubi poolt oli juhatusliikmeks Juhan Sets, milline tegevus lisas klubile uusi Eesti Maja aktsiaid.

Kilde JR 200 Sõprusühingu tegevusest 1964. a.

Ühingu tegevus on 1964. a. piirdunud peamiselt tagasihoidliku kooskäimisega ja hädavajaliku jooksva asjaajamise korraldamisega. Teatud elevust tekitas siiski JR 200 20. asutamisaastapäeva ja JR 200 Sõprusühingu 10. aastapäeva pidustuste koosviibimine, mis oli meelitanud Stokholmi Eesti Maja ruumidesse rohkesti kaasvõitlejaid, organisatsioonide esindajaid ja kutsutud külalisi lähedalt ja kaugelt.

Ühenduses pidustustega peeti peakoosolek 8. veebruaril, millele koheselt järgnes koosviibimine. Peokõne pidas ksv. Evald Uustalu andes rootsi keeles ülevaate eesti vabatahtlike liikumisest. Soomest saabunud endine rügl. kol. Eino Kuusela pidas eesti keeles pikema tervituskõne. Viimasega koos saabus Soomest veel kol. Savonen. Rootsi vabatahtlike organisatsiooni esindajana oli kohal ja tervitas S. Löfgren ja andis ühingu juhatusse liikmeile üle rootsi vabatahtlike rinnamärgid. Kohal oli ka vana „soomepoiste“ sõber major C. Gripenberg jt. soomlaste esindajaid. Tervitusi tõid veel: min. A. Varma ERN ja EK poolt, M. Juhkam ERF-i, A. Kuldvere REE, E. Kirotar Eesti Vabadusristi Vendade ja major C. Gripenberg end. Vallila III pataljoni poolt. Meeleolukas koosviibimine kestis reipate sõdurilaulude laulmise, mälestuste meenutamise ja uuendamise ning ksv. A. Pundi lõbusate lugude kuulamisega keskööni.

Langenud kaasvõitlejate mälestus-jumala-teenistus peeti järgmisel päeval Jakobi kirikus, kus jutlustas ksv. M. Juhkam ja altari teenistuse pidas õp. K. Veem.

6. detsembril toimus aastapeakoosolek, tavalisest ajast umbes kuu aega varem, et anda enam ajalist ruumi uuele juhatuslele aastapäevapeo ettevalmistamiseks. Aruanetest selgus, et klubi majanduslik läbikäik ja kasumid on suurenenud. Valimisel valiti uueks esimeheks Jüri Parik, juhatusliikmeiks Uno Mankin ja Bernard Löbu. Revisjonikomisjoni E. Marten, K. Pärnoja ja P. Rabbisson. Uus juhatus sai õiguse klubi tegevuse uuendamiseks ja sisemise töö suu- rendamiseks. Uue juhatusse esimeseks sam- muks oli ka uue „Põhjala Tähistel“ numbri väljaandmine.

Johannes Vihma

Ühing on jätkanud koos Toronto Soome- poiste Klubi ja Göteborgi koondisega aja- kirja „Põhjala Tähistel“ väljaandmist, mille levik aga jätab soovida, kuna kaasvõitlejail ilmselt puudub huvi oma ajakirja vastu. Et kindlustada ka tulevikus „Põhjala Tähis- tel“ ilmumist, tuleks aktiviseerida ajakirja levitamist ja seda just kaasmaalaste hulgas väljaspool „soomepoiste“ organisatsiooni.

Rõõmustaval viisil on väljaspool ühingu tegevust Rootsis elavad kaasvõitlejad, kuid ka mitmed ülemere maadelt, külastanud Soomet ja sellega seoses uuendanud kon- takte endiste relvavendadega, mis on osu- tunud rõõmsaks jälle nägemiseks mõlemale poolele.

Koos Toronto Eesti Meeskooriga saabu- sid septembri algul Rootsi ksv. A. Viirlaid, T. Vellend, Heino Turu ja Rudolf Viinamäe. Kaugelt tulnud kaasvõitlejate auks korral- dati Eesti Majas koosviibimine.

Ühing jooksva tegevuse raames on vahen- danud soovijaile mälestusmedaleid ja rü- gemendi rinnamärke.

JR 200 Sõprusühingu juhatus töötas 1964. a. järgmises koosseisus: Esimees Ilmar Laan, abiesimees Elmo Loosme, sekretär Rein Moora, laekur Ilmar Ussisoo, abisek- retär Endel Aasmaa, ametita liige Tõnis Salum ja „Põhjala Tähistel“ toimetaja Martin Juhkam. Juhatusse asemik Adolf Mossin. Revisjonikomisjon: Agu Vallas, Juho Jäätma. Asemik Raoul Alberg.

Martin Juhkam

MEHU

Alikersantti: Kas mõistate nüüd, et kuu- lid langevad maa külgetõmbejõu tõttu maha?

Sotamies: Aga mis põhjusel kuulid sage- dasti just vette langevad?

Alikersantti: Tuhmpea, see ei puutu meisse, see on laevastiku asi.

— Mida sa enim kardad? küsis aliker- santti veebilit, kui lennukipomme sadas.

— Sangarisurma, vabises vääbeli.

— On huvitav tõdeda, et suurem osa mereväes teenivaist on pärit sisemaalt.

— Jaah, ja õhujõududes on kõik saja- protsendiliselt maalt.

— Kas teate, mida sõdur võlgneb oma ülemustele?

— Võlgneb? Kas nad annavad siis laenu?

— Kas olete rahul toiduga? küsib inspek- teeriv kindral.

— Just nii, härra kindral.

— Kas ei juhtu, et mõned portsud on suuremad kui teised?

— Ei juhtu, kõik on sama väikesed.

Mehed vedelevad rindejoonel.

— Kuidas siin, mehed, aeg on läinud? küsib eversti.

— Hästi, eversti. Öösel häirivad vene- lased ja päeval ülemused, kostis hää- lõugust.

— Miks koolitatakse reservohvitseri?

— Sõjaaegsete ohvitserikohtade täitmi- seks.

— Miks siis koolitatakse aktiivohvitseri?

— ???

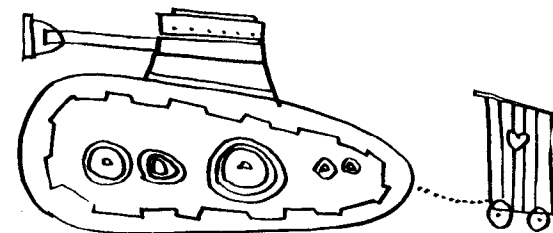
— Nii, vaadake, neid koolitatakse naiste rahuaegse ohvitseride tarvituse jaoks.

— Miks peab alati ülemaid tervitama?

— Sellepärast, et ei saaks karistada, härra leitnant.

— Alokas Paju, mikspärast peab lennuki ette laskma ega mitte kohta?

— Et masin viga ei saaks, härra kapten.

Kokk oli tuntud isamaalane. Kord läks üks sõdureist kaebama, et supis on liiva. Kokk pidas sellepeale pika kõne, mille kulminatsiooniks oli küsimus:

— Kas te ei ole siis tulnud oma isamaad teenima?

— Jah olen, aga mitte sööma, vastas kaebaja.

— Mõtelge, mu mees on puhkusel ja tuli koju alles kella kahe ajal hommikul. Oota- sin teda kell käes.

— Mis ta ütles?

— Ta küsis: kas sa keedad mune, Ama- lia?

— Kas teate, alokas Jalakas, millest ini- mene on tehtud?

— Tolmust, härra alikersantti.

— Kas alokas Jalakas kavatseb oma voo- di all ka inimest luua? osutas alikersantti käega voodialusele.

Üliõpilasi oli palju sõjaväes. Nad allusid samale korrale ja määrusile kui muudki. Kord keegi soovis mingisugusel põhjusel puhkust ja andnud sooviavalduse sisse, kutsuti ta kompaniiülema juurde:

— Olete üliõpilane?

— Just nii, härra kapten.

— Kas te olete lugenud liliast ja Odüs- seust?

— Just nii, härra kapten.

— Nii, nii, siin me nüüd oleme. Te ei leia neist raamatuist kordagi sõna puhkus ja ometi kestis Trooja sõda kümme aastat!

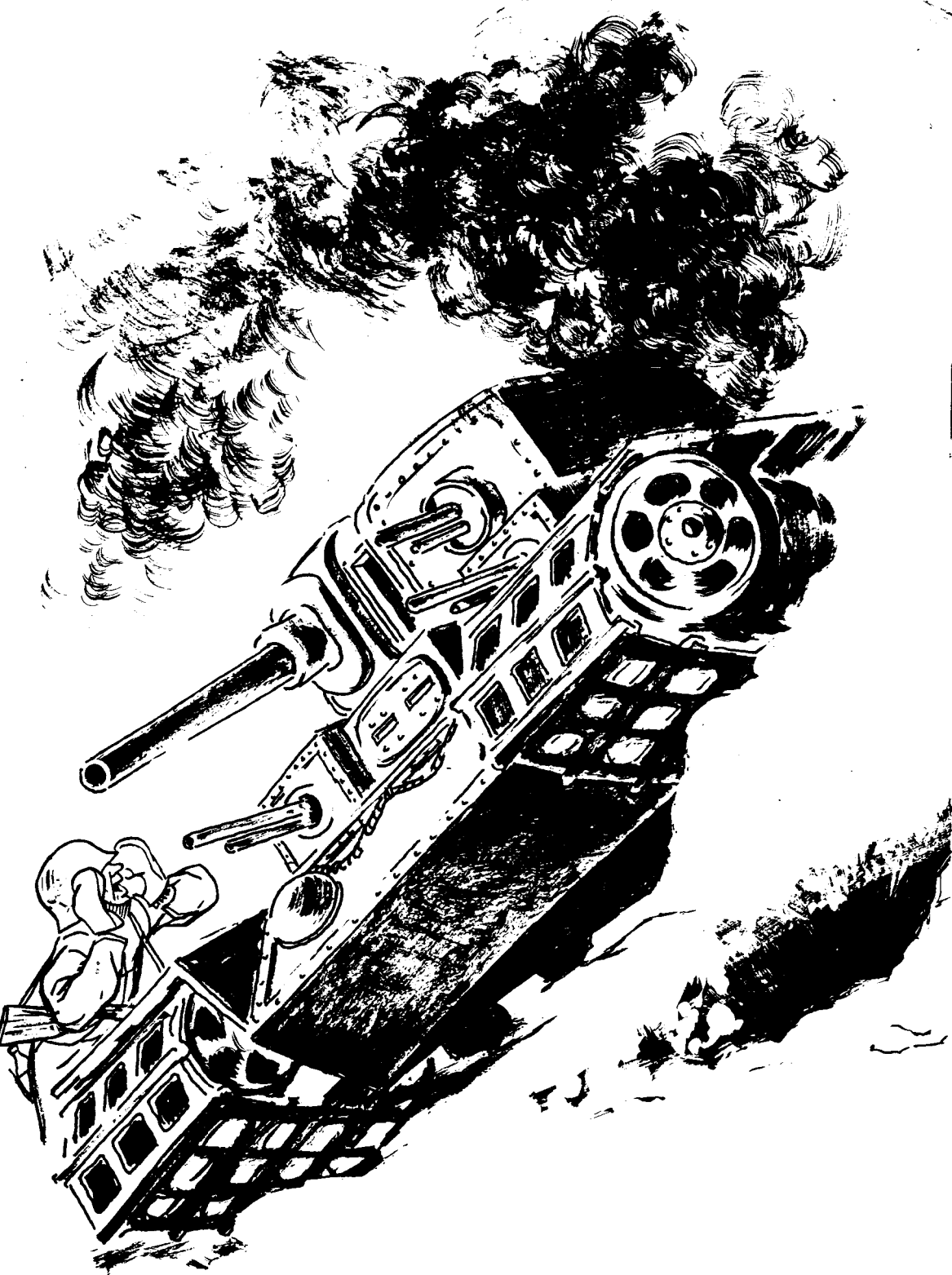
— Kapral Lepp on küll üks suur valetaja.

— Miks sa nii arvad?

— Ta tuli hommikul kasarmusse ja ütles, et olnud öö Maie juures.

— Miks sa teda sellepärast valetajaks pead?

— Noh, kui mina ise olin kogu öö seal.

— Hei, naaber, tee üks lahti, surm koputab!